

BERNARD STULLI

„Arhivska građa“ u novom arhivskom zakonodavstvu
SR Hrvatske

Jedna od značajnih karakteristika našeg novog arhivskog zakonodavstva jest u tome da ono nije prvenstveno zakonodavstvo »o arhivima«, kao što je to pretežno slučaj u drugim zemljama. Nasuprot spomenutoj pretežnoj praksi u svijetu, ono je prvenstveno zakonodavstvo »o arhivskoj građi«, a tek uz to i podredno i »o arhivima« (1). Tri su osnovna razloga tome:

Prvi leži u našem društveno-političkom sistemu, koji u središte svake društvene službe postavlja objekt i djelatnost te službe. Stoga se i specijalni zakoni za te službe bave prvenstveno njihovim objektom i djelatnošću. Institucionalna pak forma tih djelatnosti tj. radne organizacije — ustanove koje vrše djelatnost, dobila je svoju osnovu već u našim novim ustavnim propisima (saveznim i republičkim) (2), i u specijalnom zakonodavstvu o ustanovama (3). Arhivsko zakonodavstvo bavi se institucionalnom formom tek da dopuni spomenute opće norme o ustanovama nekim detaljima i nekim najnužnijim specifičnostima koje su potrebne baš »arhivskim ustanovama«.

Drugi je razlog u tome što se po strukturi i sistematiki ovo arhivsko zakonodavstvo oslanja na zakonodavstvo o zaštiti spomenika kulture (4), koje također obrađuje prvenstveno zaštitu spomenika, a tek podredno i problematiku zavoda za zaštitu spomenika kulture.

Treći razlog u tome što ovo republičko arhivsko zakonodavstvo počiva na osnovi postavljenoj saveznim »Općim zakonom o arhivskoj građi« (5), razrađujući njegova načela. Polazeći pak od tih načela i pretvarajući ih u konkretne zakonske norme koje će se neposredno primjenjivati (6), trebalo je slijediti logično ta načela, postavivši problematiku »arhivske građe« kao središte zakonske materije i kao njen glavni i najvažniji dio.

Dosljedno ovim razlozima i mi ćemo se u ovoj radnji prvenstveno pozabaviti problematikom arhivske građe u Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima SR Hrvatske, razmotrivši je s ovih glavnih aspekata: konkretiziranje pojma »arhivska građa«; arhivska građa u nastajanju (registraturna građa); imovinsko-pravni status arhivske građe; arhivska građa kao spomenik kulture.

1) Tekst »Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima« SR Hrvatske vidi u: Narodne novine, br. 31 od 29. VII 1965.

2) U Ustavu SFRJ to su naročito odredbe gl. II i IV. U Ustavu SRH posebno odredbe gl. IV.

3) Tekst »Osnovnog zakona o ustanovama« vidi u: Službeni list SFRJ, br. 5 od 5. II 1965.

4) »Zakon o zaštiti spomenika kulture« (prečišćeni tekst), Narodne novine, br. 32 od 30. VII 1965.

5) Tekst »Općeg zakona o arhivskoj građi« vidi u: Službeni list SFRJ, br. 48 od 9. XII 1964.

6) Prema odredbi čl. 120 Ustava SFRJ »općim zakonima« utvrđuju se samo načela, pa se ti zakoni neposredno ne primjenjuju. Njihova načela treba da razrade republički zakoni, i njihove se norme neposredno primjenjuju. O nekim izuzecima od tog ustavnog pravila bit će riječi kasnije.

1. Konkretiziranje pojma — »arhivska građa«.

Odlučivši se za osnovni termin »arhivska građa« za razliku od drugog osnovnog termina t. j. »registraturna građa«, Zakon odmah u st. 1 člana 2 konkretizira sadržaj toga pojma i termina, i to na slijedeći način:

»Arhivskom građom smatra se sav izvorni i reproducirani (pisani, crtani, notografirani, štampani, snimljeni i na drugi način zabilježeni) dokumentarni materijal, koji je značajan za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu uopće i druge društvene potrebe, a nastao je u radu državnih organa, ustanova, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija, građansko-pravnih osoba, porodica i pojedinaca bez obzira na njihove nazive i kada i gdje je nastao. Kao arhivska građa smatra se i dokumentarni materijal koji nastaje u radu društveno-političkih zajednica, radnih i društvenih organizacija i njihovih organa, građansko-pravnih osoba, porodica i pojedinaca«.

Poznata su mišljenja i diskusije u arhivističkoj teoriji o tome da li je uopće oportuno ulaziti, u zakonskim tekstovima u detaljiziranje pojma arhivska građa, i u taksativno nabrojanje njenih sastavnih dijelova. To prije svega: što se radi o vrlo raznolikoj građi, po vrstama i materijalno-tehničkom kvalitetu kako se javlja kroz stoljeća historije do naših dana, od pergamentske povelje do magnetofonske vrpce i proizvoda savremenih nam mehanografskih sredstava u administraciji; što je vrlo teško u jednoj razmjerno kratkoj definiciji, bez širokog opisivanja, obuhvatiti sve te vrste, i da se (uz poznate nedostatke svakog taksativnog nabrojanja) obuhvati sve što je potrebno, pa da u praksi arhivskog rada, posebno u slučajevima upravnih i sudskih postupaka radi zaštite arhivske građe, ne bude sumnje ni mogućnosti prigovora da li se radi baš o arhivskoj građi ili onoj koja to nije. Ovome se pridružuju i zahtjevi moderne t. j. marksističke historiografije, koja teži obradi »potpune (totalne) historije« datog razdoblja odnosno pojedinih historijskih procesa, pa dosljedno tome traži da joj se dade na raspolaganje »potpuna dokumentacija«. Kako pak arhivska služba, po naravi stvari, treba da osigura pretežni dio, a ponekad i cjelinu (za starija razdoblja), tog totaliteta historijske dokumentacije, to i s aspekta nauke kao glavnog korisnika arhivske građe, nije nikako svejedno kako će se, danas, zakonski precizirati pojam arhivske građe, te da li će biti dovoljno potpun — sveobuhvatan. Prošireno je mišljenje u teoriji, a i stav u arhivskom zakonodavstvu niza zemalja, da je svrsishodnije generično, uopćeno i široko definiranje pojma »arhivska građa«, da je ono korisno i od posebnog značenja, jer da, uz ostalo, omogućuje diskrecionu ocjenu arhivskoj službi u izboru građe za trajno čuvanje t. j. u praktičnom — konkretnom utvrđivanju što će biti baš arhivska građa. Nasuprot tome pak, da bi uža i konkretnija definicija s taksativnim nabrojanjem ustvari ograničavala tu diskrecionu ocjenu i prema tome bila štetna.

U sklopu navedenih zahtjeva prakse i kontroverza teorije naš je Zakon prihvatio zapravo jedno srednje rješenje.

U citiranoj definiciji vidimo prije svega izvjestan niz osnovnih i konkretnih kvalitativnih pokazatelja vrste, a to su: »izvorni«, »reproduci-

rani«, »pisani«, »crtani«, »notografirani«, »štampani« i snimljeni — dokumentarni materijal. Ovi pokazatelji — kriteriji osiguravaju protiv raznih vidova preuskog tumačenja pojma arhivske građe, što je naročito praktički potrebno, jer se npr. nažalost još i danas čuju recidive prastarih shvatanja, po kojima bi arhivsku građu sačinjavali samo pisani službeni akti državnih organa u klasičnom smislu i formi sastavljenih. Gornjim se pokazateljima, dakle, odmah i načelno ukazuje na raznolikost dokumentarnog materijala koji sačinjava arhivsku građu, ta se građa precizira u procesu njenoga razvoja, u promjenama koje doživljava, u jedinstvu kroz različitosti, kao što je i naučno jedino i opravdano, pa potom i neophodno.

S druge strane, da se izbjegne eventualna mogućnost nekih ipak užih shvatanja i interpretacija, odnosno da se obuhvati i najsvremeniji i perspektivni a izvanredno dinamičan razvoj u tehnici administracije i njenoj »proizvodnji« sve novih i novih vrsti dokumentarnog materijala, gorenavedenim pokazateljima dodana je i klauzula: »i na drugi način zabilježeni« dokumentarni materijal.

Osim toga ova važna klauzula u potpunosti osigurava arhivskoj službi i primjenu diskrecione ocjene, o kojoj je bilo već govora, koju teorija naglašava kao vrlo važnu praktičnu neophodnost, a kojom je i nauka osigurana da ne će propasti dokumentarni materijal vrijedan da ostaje kao arhivska građa, odnosno da postoje zakonske mogućnosti za sabiranje i čuvanje »potpune« dokumentacije. Ovome treba odmah dodati da spomenutu diskrecionu ocjenu osigurava k tome arhivskoj službi i propis st. 4 člana 20 ovoga Zakona, gdje se određuje: »Nadležni arhiv ustanovljuje koja se registraturna građa neće odabirati niti prenijeti u arhiv na čuvanje kao arhivska građa«. Kako je registraturna građa, pogotovo u našim uslovima, glavni potencijalni izvor arhivske građe, to se zaista može tvrditi da je našim Zakonom dovoljno zagarantirana i spomenuta diskreciona ocjena arhivskoj službi.

Ovdje se međutim javlja i pitanje osiguranja protiv eventualne preuske primjene diskrecione ocjene sa strane same arhivske službe, koja bi eventualno zbog svojih subjektivnih slabosti ili neshvatanja propustila da zahteva sve potrebne vrste dokumentarnog materijala. U tom pravcu opet se ističe značenje nabiranja onih pokazatelja vrste, makar to bilo samo nabiranje primjera radi, jer se tim pokazateljima, kao i klauzulom »i na drugi način zabilježeni«, zakonski obavezuje arhivska služba na brigu o određenim vrstama dokumentarnog materijala.

Sam izraz »dokumentarni materijal«, upotrebljen u Zakonu kao pomoćni termin za karakterizaciju osnovnog pojma »arhivske građe«, možda baš nije najsretniji, obzirom na savremeno širenje značenja termina »dokumentarni«, »dokumentacija« i sl. No, nije ni tako nepodesan. U prvom redu se njime, dapače vrlo dobro, pogađa ona suštinska i najosnovnija karakteristika arhivske građe kao svjedočanstva o — na razne načine zabilježenim — relevantnim činjenicama iz života ljudskog društva. Ona o tim i takvim činjenicama svjedoči, dokazuje ih, opisuje i potvrđuje, sve na način kakvim se ne odlikuju (ili ne u takvoj i tolikoj mjeri) druga srodna svjedočanstva, a koje osobine su, pored ostaloga, i obliko-

vale klasični pojam »dokumenta«. S druge strane ovaj pomoćni termin i sa savremenog i perspektivnog aspekta također dobro dolazi, jer se i njime ukazuje na arhivsku službu kao sastavni dio jedne šire koncipirane moderne dokumentacione službe.

Vratimo se međutim daljnim određenjima pojma »arhivska građa«, kako ih fiksira st. 1 člana 2 našega Zakona.

Prije svega je tu sadržajno određenje da je taj dokumentarni materijal ... »značajan za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu uopće i druge društvene potrebe« (7). Ova sadržajna valorizacija na prvom mjestu ističe interes nauke, kao glavnog korisnika arhivske građe, a kao pojmovno i materijalno određenje kazuje, da se pod arhivskom građom podrazumijeva sav onaj dokumentarni materijal, koji u bilo kojem vidu može poslužiti nauci. Na to se nadovezuju potrebe »kulture uopće«, kao »i druge društvene potrebe«, čime su kumulativno izražene sve one poznate, a i potencijalno moguće, potrebe kulture — prosvjete, državne uprave, sudstva, društvenih službi, raznih radnih organizacija, društvenih i političkih organizacija, građansko-pravnih osoba i pojedinaca građana. Ukratko, ovim su obuhvaćeni svi oni dobro nam poznati, kao i potencijalno moguć, stalniji ili povremeni, korisnici arhivske građe izvan domene nauke.

U prvi mah može izgledati da je ovaj faktor i kriterij određenja arhivske građe možda i suviše općenit i naročito s pravne točke gledišta nedovoljno konkretan. No treba odmah uzeti u obzir da glavni dio arhivske građe nastaje iz registraturne građe, putem odabiranja i izlučivanja. Ono pak treba da se vrši po specijalnim propisima, uputstvima, odlukama i stručnim normativima, kojima se u maksimalno mogućoj mjeri, a s gledišta važnosti za naučne, kulturne i druge društvene potrebe, konkretiziraju kriteriji o tome što se smije izlučiti, pa prema tome i što treba trajno čuvati kao arhivsku građu (8). Stoga se i s pravne tačke gledišta može reći, da zakonska plauzula — »koja je značajna za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu uopće i druge društvene potrebe« predstavlja, u granicama objektivnih mogućnosti, pravnu osnovu za konkretnije određenje pojma »arhivska građa«.

Daljnje određenje izraženo je klauzulom: ... »a nastao je u radu državnih organa, ustanova, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija, građansko-pravnih osoba, porodica i pojedinaca« ... Nesumnjivo je da i ova klauzula, odavno uobičajena u arhivskom zakonodavstvu širom svijeta, u mnogome značajno doprinosi određenju »arhivske građe«, konkretizirajući nabrojanjem faktore u društvu, čijim radom nastaje odgovarajući dokumentarni materijal. To određenje osobito dolazi do izra-

7) U tekstu Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima, objavljenom u Narodnim novinama br. 31 od 29. VII 1965., potkrala se u štampi greška u onom dijelu teksta čl. 2 koji glasi: ... »za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu, za opće i druge društvene potrebe« ispravan tekst treba da glasi: ... »za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu i druge društvene potrebe« ...

8) Razrađenost ovih specijalnih propisa uz povremeno ažuriranje lista kojima se nabrojanjem primjera radi daje konkretne smjernice za odabiranje i izlučivanje, u mnogom pogledu doprinosi konkretizaciji kriterija o tome što sve treba da bude »arhivska građa«. Brojne teškoće koje otežavaju postizavanje detaljne razrađenosti ovih specijalnih propisa, ne smiju prekidati stalnu težnju i napore da se to detaljiziranje postepeno postigne.

žaja za prvih pet nabrojanih faktora, izrazitih tvoraca registraturne građe, »iz koje nastaje arhivska građa« (st. 3 člana 1 našega Zakona), a koja je registraturna građa detaljnije konkretizirana u st. 2 člana 2 našega Zakona.

Ako slijedimo tekstualno pojedine dijelove ove klauzule moglo bi se, opet radi taksativnog nabranjanja, postaviti pitanje, da li su termini kao: »državni organi, ustanove«, . . . »samoupravne i društvene organizacije, građansko-pravne osobe«, sasvim podesni. Nisu li oni i suviše konkretno — historijski, uzeti iz određenog perioda ekonomsko-društvenog i državopolitičkog razvoja naše zemlje, dok bi zakon trebao da obuhvati tvorce arhivske građe iz svih perioda historije, od srednjega vijeka do naših dana. Zakon je međutim vodio o tome računa, i stoga u nastavku citirane klauzule dolazi tekst koji glasi: . . . »**bez obzira na njihove nazive, i kada i gdje je nastao**«. To naime znači da je obuhvaćen sav dokumentarni materijal, nastao u svim historijskim epohama, radom svih državnih i društvenih faktora, koji su u svoje vrijeme vršili takve (srodne, slične, pa i približno slične) funkcije, kakve u modernoj državi vrše »državni organi, ustanove« . . . »samoupravne i društvene organizacije, građansko-pravne osobe«.

Ovo je svakako važan elemenat određenja pojma arhivske građe, koji daje jednu fundamentalnu i suštinsku karakteristiku toj građi, iako izgleda paradoksalno što je to određenje dato vremenskim faktorom koji nije ograničen — određen. A ne može ni biti ograničen kada se radi o građi koja je vjekovima nastajala i koja i dalje neprekidno nastaje, sadržajno po pravilu neponovljiva, donoseći uvijek nove i novije podatke i relevantne činjenice o razvoju društva, pa nijedan njen historijski dio nije po sebi dovoljan da zamijeni cjelinu, te u sebi imanentno sadrži faktor kontinuiteta, koji ne može biti ograničen vremenskim granicama.

Na opisanom preciziranju tvoraca arhivske građe nije zastao naš Zakon. On opravdano vodi računa i o tome, da je NOB-om i socijalističkom revolucijom inauguriran u našoj zemlji takav proces društvenog, političkog i državnog razvoja u kojem se bitno mjenjaju i nazivi tvoraca arhivske građe. Nedavna temeljita ustavna reforma dela je još dinamičniji poticaj tim promjenama, u kojima se faktor »državni« sve više zamjenjuje »društvenim« i »samoupravnim«, pa se izgrađuje i izgrađivat će se nova i odgovarajuća terminologija (9). Zbog toga tekst st. 1 čl. 2 Zakona i završava klauzulom: »**Kao arhivska građa smatra se i dokumentarni materijal koji nastaje u radu društveno-političkih zajednica, radnih i društvenih organizacija i njihovih organa, građansko-pravnih osoba, porodica i pojedinaca**«. Polazeći od strukturnih promjena utvrđenih ustavnim propisima, pa i nove terminologije koja odražava nove društveno-političke odnose, Zakon je nedvosmisleno obuhvatio i sve tvorce arhivske građe u ovoj našoj savremenoj historijskoj epohi. Vidjeli smo da se u ovoj klauzuli uz vremenski faktor naglašava i onaj mjesni — teritorijalni. I ovaj je faktor od osobitoga značenja, jer proteže pojam arhivske građe i na

9) Njen nedostatak u praktičnom zakonodavnom radu, u detaljima, teško se osjeća, pa je teško prihvatiti mišljenje da »termini nisu bitni«.

dokumentarni materijal koji je nastao izvan naše zemlje ali se nalazi, ili će se nalaziti, na tlu naše zemlje. Uz ostalo, o čemu će kasnije biti riječi, ovo odražava princip univerzalne brige za arhivsku građu, svojstvene zemlji razvijenog naučnog i kulturnog života. Pored toga, naravno, ova klauzula prvenstveno za domaću arhivsku građu precizira da je irelevantno gdje je nastala, a to znači da je irelevantno i gdje se slučajno nalazi, dakle, ako se više i ne nalazi kod pravnog ili fizičkog subjekta čijim je radom nastala, da time u nikojem slučaju ne gubi svojstva arhivske građe.

Ovim razmatranjima o određenjima pojma »arhivska građa«, u pojedinostima, treba na kraju dodati dvije načelne napomene.

Prva je u tome, da nam već i ova sumarna analiza pojedinih određenja ukazuje, da ustvari nijedno od njih, uzevši ga zasebno, nije zapravo potpuno, te da u svakom od njih, negdje više negdje manje, ostaje niz otvorenih pitanja, naročito s pravne tačke gledišta.

Druga je pak, da tek sva ta određenja u svojoj ukupnosti, u međusobnoj vezi, prožetosti, zavisnosti i sveukupnoj logici, daju izvjesno cjelovitije određenje pojma arhivske građe.

Neko totalno određenje ustvari i nije moguće postići, kao što to nije postiglo ni domaće ni strano zakonodavstvo u pogledu spomenika kulture uopće (10). Ovo prije svega zato, što uz sva moguća, stvarna i pravna određenja, stručnoj službi mora zakon ostaviti diskrecionu ocjenu, na temelju koje će iz mnoštva građe, nastale radom tolikih faktora u državi i društvu, valorizacijom i selekcijom odabirati, u svakom konkretnom slučaju, te u detaljima fiksirati što se sve ima smatrati arhivska građa. Ovakav je postupak imanentan suštini problema arhivske građe i praktičnim zahtjevima arhivske službe. No, zakonodavac može da postavi niz okvirnih određenja arhivske građe, koja određena u svojoj ukupnosti, u maksimalnoj mogućoj mjeri, zaštićuju naučne, kulturne i druge društvene potrebe, ograničavajući diskrecionu ocjenu stručne službe u potrebnoj i razumnoj mjeri.

Tako je učinjeno i u našem Zakonu. Stoga smo uvodno i naglasili da taj Zakon usvaja srednje rješenje, između sasvim generičnog i općeg definiranja s jedne i nekog pokušaja detaljne konkretizacije s druge strane. Očito je ovo rješenje za sada najbolje, i predstavlja nesumnjiv napredak prema ranijem stanju i odredbama Općeg zakona o državnim arhivima iz god. 1950 (11).

10) Vidi o tome opširnije: Tomić S., Pravna zaštita spomenika kulture u Jugoslaviji (Beograd 1958), str. 93 i slijed.

11) Posebno obzirom na vrlo nezgodan termin toga Zakona: »istorisko-arhivski materijal«, i uz činjenicu da nikada nisu doneseni u smislu čl. 14 istoga Zakona, takvi propisi, u kojima bi bilo temeljito precizirano što se sve smatra »istorisko-arhivskim materijalom. Donekle je tu prazninu doduše ispunilo poznato »Uputstvo o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala« iz 1952. godine (»Službeni list FNRJ«, br. 8 od 1952. god.). U t. 2 ovoga Uputstva se kaže: »Kao arhivski materijal u smislu ovog uputstva smatraju se spisi (akti) i drugi dokumenti, kao i urudžbeni zapisnici, registri i druge knjige, koji su, bez obzira u koje vrijeme, nastali u radu državnih nadležstava i ustanova, poduzeća pod privrednom upravom državnih organa, zadružnih i društvenih organizacija i njihovih ustanova i poduzeća«. Međutim, nije teško uočiti jednostranost ovoga propisa, koji uz to nije ni u potpunoj pravnoj suglasnosti s odredbama Općeg zakona iz 1950. godine, koje ovo »uputstvo« ne može pravno da derogira. Nadalje, u t. 7 cit. Uputstva se u 22 stavu redom nabrāja građa »masovnog i šablonskog karaktera«, koja nema značenja za nauku. No već odavno je uočena potreba novog takvog uputstva s temeljitije razrađenim i iscrpnije konkretiziranim pokazateljima za postupak odabiranja i izlučivanja, i to kako u registraturama tako i u samim arhivskim ustanovama.

Čuju se međutim i neki prigovori, i to dosada sa strane bibliotekara i muzealaca, da je navodno ipak »preširoko« definirana arhivska građa u st. 1 člana 2 našega Zakona. Spomenute srodne društvene službe izražavaju bojazan, da je time i jedan dio bibliotečnog odnosno muzejskog materijala supsumiran pod pojmom arhivske građe.

Smatramo da nema opravdanja ovoj bojazni, pa ni prigovoru.

Prije svega, naime, naš je Zakon ostavio mogućnost da Arhivski savjet Hrvatske donese preporuke o razgraničenju djelatnosti između arhivske službe s jedne strane, te bibliotečne i muzejske s druge strane. Uz malo dobre volje te se preporuke mogu uspješno redigirati, pa razgraničenje izvesti na opće zadovoljstvo. A ta dobra volja treba da se inspirira činjenicom, da naša zajednica danas uzdržava razmjerno veliku mrežu arhivskih ustanova, pa je logično da nema baš nikakvih razloga da se osim te mreže specijaliziranih ustanova bave sakupljanjem i trajnim čuvanjem arhivske građe još i biblioteke i muzeji. Nema nikakvih ni naučnih ni stručnih razloga za to. Dapače, potpuno je štetno i s naučnih i stručnih interesa, da se cjelina arhivske građe ne sakuplja, sređuje, trajno čuva i ne koristi na jednom mjestu t. j. u datoj arhivskoj ustanovi. U pitanju su neki najosnovniji principi integralnosti dokumentarnog materijala, principi kojih bi ugrožavanje značilo tako očitu štetu, a najmanje ih je opravdano i danas ugrožavati pozivom na tradiciju prošlosti kada su neke biblioteke i muzeji sticajem okolnosti sakupljali i arhivsku građu. Osnovni putokaz u rješavanju spomenutog razgraničenja danas mora nesumnjivo biti: da savremene naučne i druge društvene potrebe traže takav komplek dokumentacione službe, u kojoj će svaki njen dio (statistički zavodi, arhivi, biblioteke, bibliografski zavodi itd.), integrirajući sav dokumentarni materijal svoga sektora, u najpotpunijem obimu i na najracionalniji način vremena, a to zaista i jest (12), zašto bi se baš arhivskoj službi onemogućavalo, da ostvari spomenutu integraciju arhivske građe u specijaliziranim arhivskim ustanovama i uz to da postigne racionalnost u radu. Ne treba dokazivati da su takve smetnje arhivskoj službi protivne naučnim i drugim društvenim potrebama. Osim toga ovo pitanje u našim savremenim uslovima dobija i jedan novi sasvim konkretan materijalno-financijski aspekt. Kako, naime, jedno od načela našega novog ustavnog sistema kaže da će materijalne dotacije radnim organizacijama zavisiti i od toga u kojoj mjeri one zadovoljavaju društvene potrebe, to će se arhivskim ustanovama, uz gorenavedene smetnje integraciji arhivske građe, nesumnjivo ponavljati prigovori kako arhivska služba ne zadovoljava društvene potrebe, jer ne ostvaruje ni najosnovnije postulate integracije arhivske građe i racionalnog rada njenim korisnicima. U potpunosti je dakle opravdana intencija, da se na odgovarajući način fiksira razgraničenje djelatnosti arhiva, biblioteka i muzeja.

Na kraju, osnovna i nadasve najvažnija je intencija našega društva, pa potom i zadaća našega Zakona, da što temeljitije osigura trajno čuvanje što potpunijeg dokumentarnog materijala koji sačinjava arhivsku

12) Dosta podataka o pogledima na ovu problematiku u raznim zemljama vidi u materijalima sedme međunarodne konferencije »Okruglog stola arhiva« 1962. god., objavljenim u časopisu »Arhivist« god. XII sv. 2, Beograd 1962, str. 16 i slijed.

građu. Ako se to postizava i nekom eventualnom »preširokom« definicijom arhivske građe, onda to nije tako štetno. Nenadoknativa bi šteta mogla međutim nastati, ako bismo sužavanjem te definicije radi »očuvanja interesa« biblioteka i muzeja, uzrokovali nedovoljnu brigu o arhivskoj građi u cjelini. Ni najslavnija tradicija neke biblioteke ili muzeja ne bi mogla biti baš nikakvo opravdanje za takav postupak. I zbog ovih razloga smatramo da se određenje i definicija arhivske građe u st. 1 člana 2 našega Zakona ne može smatrati »preširokom«.

Iz cjelokupnog ovog razmatranja o konkretizaciji pojma »arhivska građa« vidi se napokon, kako je naš Zakon razradio načelo, koje je o tom pitanju postavio savezni Opći zakon o arhivskoj građi. Ovaj naime u svom čl. 1 ovako postavlja to načelo:

»Arhivskom građom smatra se sav izvorni i reproducirani (pisani, crtani, štampani, fotografirani, filmovani, fonografirani ili na drugi način zabilježeni) dokumentarni materijal, značajan za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu uopće i ostale društvene potrebe, koji je nastao u radu prijašnjih državnih organa i organizacija na teritoriji koju obuhvaća Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, društvenopolitičkih zajednica, radnih i drugih organizacija, građanskih pravnih osoba i pojedinaca, bez obzira kada i gdje je nastao«.

Uporedbom ovog načela i konkretne zakonske norme sadržane u st. 1 čl. 2 Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima SR Hrvatske, vidimo da se naš Zakon drži svih bitnih kriterija koje je načelo saveznog Općeg zakona postavilo. Razrada i primjena načela sastojala se praktički samo u tome, što je republički zakon nešto iscrpnije okarakterizirao historijske (»prijašnje«), sadašnje i buduće tvorce arhivske građe. Osim toga republički zakon ne spominje »teritorij« na kojemu je arhivska građa nastala. Mislimo da to doprinosi jasnoći i izrazitijoj fizionomiji čl. 2 republičkog zakona, kojemu je glavna svrha da konkretizira pojam »arhivska građa«, a ne ulazi u pitanje imovinsko-pravnih odnosa, za koje je teritorijalni faktor važan konstitutivni element.

Kako bi i uz najpreciznija zakonska određenja mogla ponekad nastati dvojba o tome da li se radi baš o arhivskoj građi, a u praktičnom radu se to i dešava, razumljiva je potreba da arhivsko zakonodavstvo odredi organ koji će o tome odlučivati. Naš Zakon u svom čl. 57 dao je ovlaštenje Arhivskom savjetu Hrvatske da »odlučuje koji dokumentarni materijal ima svojstvo arhivske građe«. Znači, nakon samih arhivskih ustanova koje redovno vrše glavni dio posla na valorizaciji dokumentarnog materijala, u slučaju dvojbe ili spora, konačnu će riječ imati Arhivski savjet Hrvatske. Ovom se zakonskom odredbom upotpunjuje i skladno uokviruje cjelokupni normativni mehanizam, kojim naš Zakon teži konkretizaciji pojma »arhivska građa«.

Preostalo bi još da se bar ukratko osvrnemo na to kako se ovo temeljno pitanje — konkretizacije glavnog objekta arhivskog zakonodavstva — rješava u suvremenom arhivskom zakonodavstvu nekih stranih zemalja. Ilustrirat ćemo to primjerima novih arhivskih zakona u Italiji i DR Njemačkoj.

U novom talijanskom »Zakonu o arhivima« od 30. IX 1963. (13) polazi se od pretpostavke, kao i u ranijem arhivskom zakonodavstvu, da je Građanskim zakonikom već data zakonska definicija dokumenata ili akta; radi jednostavnosti i bolje preciznosti ograničava se terminoloski na svega dva izraza t. j. »arhiv« i »dokument« (14); određuje koji se »arhivi« i »dokumenti« sabiru u »državnim arhivima«, specificirajući to po glavnim tvorcima građe i po kriteriju državnog vlasništva ili depozita (15), te jedino kod »privatnih arhiva«, obrazlažući potrebu službenog nadzora nad njima, spominje kriterij »značajnog interesa za historiju« (16).

Sasvim drugačije postupa »Naredba o državnoj arhivskoj službi« Demokratske Republike Njemačke od 17. VI 1965. (17). Ona polazi od široke osnove »državnog arhivskog fonda«, a određujući ga sadržajno propisuje (paragraf 6 st. 1) da on obuhvata: »arhivsku građu državnih organa, njihovih ustanova, rukovodećih organa privrede, poduzeća i ustanova socijalističke privrede, naučnih ustanova, kao i arhivsku građu iz prošlosti, bez obzira da li se ona arhivski čuva ili ne«; uz to (paragraf 6 st. 2) »državni arhivski fond prihvaća i arhivsku građu nedržavnog porijekla, ako ona ima opće društveno značenje i ako je vlasnici predadu državi na čuvanje«. Nakon toga (u paragrafu 7 st. 1) detaljnije određuje tvorce arhivske građe koja sačinjava državni arhivski fond, pa redom nabroja: drž. organi i ustanove formirani na području DR Njemačke poslije razbijanja fašističkog drž. aparata god. 1945; rukovodeći organi, poduzeća i ustanove socijalističke privrede; drž. organi i ustanove koje su postojale do god. 1945.; društva, ustanove i poduzeća kapitalističke privrede, uključiv i veleposjed, pretvorena u narodnu imovinu; organizacije, društva i druga udruženja, koja više ne postoje, s izuzetkom onih radničkog pokreta. Zatim se (paragrafom 7 st. 2) određuje, po vrstama, koja još građa čini sastavni dio drž. arhivskog fonda, pa se navode: rukopisne ostavštine političara, naučenjaka, pisaca, pjesnika i umjetnika, kada voljom nasljednika ili drugim putem budu povjerene državi na čuvanje; arhivske zbirke, i građa koja nije obuhvaćena u st. 1 paragrafa 7, a nalazi se u drž. vlasništvu, ili će to postati darovanjem ili drugim pravnim poslom; kopije arhivske građe, koje služe internim službenim potrebama ili kao dopune fondovima, te, konačno, arhivska pomagala kao što su kartoteke, popisi i topografski katalozi.

No, uz ovaj kombinirani sistem konkretiziranja pojma arhivske građe, putem nabrojanja tvoraca te građe i nabrojanja nekih vrsta same građe, ima ovaj arhivski zakon DR Njemačke još jednu važnu odredbu (u paragrafu 8) u kojoj se kaže: »Arhivsku građu u smislu ove Naredbe čini sva pisana, foto i fono-građa, koja se zbog svog društvenog značenja mora čuvati trajno ili na određeni rok«.

13) La Legge sugli Archivi (Roma 1963. Ed. Ministero dell'Interno).

14) Isto, str. 67—68.

15) Isto, str. 13 u čl. 1 koji propisuje: »a) conservare: 1) gli archivi degli Stati italiani preunitari; 2) i documenti degli organi legislativi, giudiziari ed amministrativi dello Stato non più occorrenti alle necessità ordinarie del servizio; 3) tutti gli altri archivi e singoli documenti che lo Stato abbia in proprietà o in deposito per disposizione di legge o per altro titolo«.

16) Isto, str. 13, 68—69, 118 i slijed.

17) Tekst u časopisu »Archivmitteilungen«, XV Jhrg., H. 5, 1965 str. 163—165.

Uspoređujući ova dva primjera iz savremenog evropskog arhivskog zakonodavstva treba, dakako, voditi računa o razlikama koje proizlaze iz pravnog sistema, zakonodavne tehnike i tradicija arhivske službe. Međutim, u opisanim slučajevima radi se očito i o dubljim razlikama koje proizlaze iz raznih koncepcija arhivske službe, raznih koncepcija sadržaja i obima dokumentarnog materijala kojemu se daje pravni status arhivske građe. Uz to, i o raznim koncepcijama arhivskog zakona, koji je u talijanskom slučaju prvenstveno zakon »o arhivima« t. j. o arhivskim ustanovama, a u istočnonjemačkom slučaju prvenstveno zakon o arhivskoj službi, koji teži da glavni objekt te službe što bolje pravno precizira. Ovaj potonji je svakako i oprezniji, a i okrenut više perspektivnom razvoju, jer izričito vodi više računa o savremenoj tehničkoj revoluciji i pojavama novih vrsti dokumentarnog materijala, koje naglo i bitno mjenjaju staru strukturu arhivske građe.

U svakom slučaju zakonodavci su svakako vodili računa o potrebama arhivstva u svojim zemljama, i o svojim mogućnostima, pa su prema tome odabrali opisane koncepcije i rješenja. To je rukovalo i naše zakonodavne organe pri konačnom redigiranju Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima SR Hrvatske, pa su odabrali rješenja koja najbolje odgovaraju našim potrebama i mogućnostima.

2. Arhivska građa u nastajanju (registraturna građa)

Već je višekratno istaknuta potreba i značenje zahvata našega Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima u domenu registraturne građe. Osnova tim potrebama izražena je u st. 3 čl. 1 Zakona koji konstatira da glavni dio arhivske građe »nastaje« iz registraturne građe. To je, dakle, glavni aspekt s kojega Zakon pristupa registraturnoj građi.

U stvari radi se tu o jednom jedinstvenom procesu koji započinje dnevnim stvaranjem registraturne građe radom državnih organa, ustanova, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija. Nastavlja se taj proces raznim operativnim funkcijama nastale građe. Zatim, u toku toga procesa, pod utjecajem niza faktora kao što su: intenzitet naknadnog korištenja stvorene građe, vremenski faktor, potrebe nauke i druge društvene potrebe i sl. dolazi na kraju do prerastanja tog dokumentarnog materijala iz kategorije registraturne građe u kategoriju arhivske građe. Nastaje dakle u tom jedinstvenom procesu jedna kvalitativna promjena, objektivno data i neophodna, a krajnji rezultata toga procesa jest definitivno oblikovanje **arhivske građe**.

Logična je posljedica takvog faktičnog stanja, da se taj jedinstveni proces ne može potpuno razdvojiti, već samo u određenom stepenu. Potpuno razdvajanje toga procesa, kako je praksa nažalost bezbroj puta pokazala, bilo bi na uštrb očuvanja one cjeline nastalog dokumentarnog materijala koji treba da postane arhivska građa, da se odvoji od tvorca registraturne građe i preda arhivima na arhivističku obradu i trajno čuvanje.

Kolaboracija koja se tu neizbježno nameće između registratura s njihovom registraturnom građom s jedne strane, i arhivskih ustanova s druge strane, koje treba da tu građu preuzimaju radi definitivnog utvrđivanja što će se od te građe kao arhivska građa trajno čuvati u arhivskim ustanovama, ta kolaboracija izraz je naprijed spomenutog jedinstvenog procesa. Da pri tome ne može biti riječi o goloj tehničkoj kolaboraciji jednostavne predaje odnosno preuzimanja registraturne građe na relaciji registratura — arhivska ustanova, dovoljno je jasno i nedvojbeno. Jer, da bi se osiguralo kao arhivska građa za trajno čuvanje iz cjeline registraturne građe sve što je potrebno, neophodno je baš određeno čuvanje, sređenost i takav postupak odabiranja i izlučivanja (što se vrši zbog administrativnih potreba u samim registraturama), koji ne može i u nikojem slučaju ne smije zavisiti od same volje i dispozicija tvoraca registraturne građe, bez učešća arhivske službe, od koje društvena zajednica traži, da iz spomenute registraturne građe formira određeni »finalni produkt« — arhivsku građu, i da je trajno čuva u takvom kvantitetu i kvalitetu, da bude ispunjena zakonska obaveza arhivske službe po kojoj ona mora da pravilno »koristi potrebama zajednice« (čl. 3 Zakona). Nadalje, neka potpuna i isključiva, mehanička i formalistička podjela rada, u opisanom jedinstvenom procesu, između registratura i arhivskih ustanova nije nikako moguća, jer u sva navedena pitanja čuvanja, sređenosti, odabiranja i izlučivanja, predaje i preuzimanja registraturne građe, arhivska služba unosi onaj prevažni faktor **historijske valorizacije** registraturne građe. To je pak onaj faktor kojega prvenstveno može, u opisanom procesu, da zastupa baš arhivska služba, i samo arhivska služba, a registrature ili drugi faktori po pravilu podredno, ili čak sasvim podredno. Konačno, posvuda je u svijetu praksa više nego nedvojbeno dokazala, da se ni samo golo i osnovno čuvanje registraturne građe u registratura ne može ostaviti njihovoj isključivoj brizi, odnosno brizi uprave (18). Propusti koji bi tu nastali nenadoknadive su štete. Pri preuzimanju te građe arhivska ustanova ne može odbiti preuzimanje slabo očuvane građe, kao što npr. privredna organizacija može da odbije preuzimanje neodgovarajuće i manjkave sirovine koja nije u skladu s uzorkom i ugovorom o isporuci. Propalu i neočuvanu građu nikakvim se upravnim postupcima, kaznenim sankcijama ni materijalnim sredstvima ne može, po pravilu, obnoviti niti na drugom mjestu naći, obzirom na suštinsku karakteristiku ovoga dokumentarnog materijala.

Sve ovo nepobitno dokazuje da u spomenutom jedinstvenom procesu od nastajanja registraturne građe do oblikovanja arhivske građe, mogu biti postignuti zadovoljavajući rezultati jedino najtješnjom suradnjom: tvoraca registraturne građe, upravnih i društvenih organa koji nadziru registrature, i arhivskih ustanova. I to ne može biti samo neka deklarativna suradnja, već podjela rada na bazi takve povezanosti, zavisnosti, prava i obaveza, i meritornog odlučivanja, da se i arhivskim ustanovama kao toliko zainteresiranom, odgovornom i kvalificiranom faktoru

18) Dosta podataka o tome ima u materijalima sedme međ. konferencije »Okruglog stola arhiva« 1962. god., objavljenim u časopisu »Arhivist« br. 2/1962, str. 10 i slijed.

dade izvjesna odgovarajuća uloga u čitavom tom procesu — počam od samog nastajanja registraturne građe i njenog osnovnog čuvanja.

Razmatrajući opisani jedinstveni proces dobro je podsjetiti ovdje i na onaj drugi, u izvjesnom smislu srodan, također jedinstveni proces što se odvija počam od arhivističke obrade građe u arhivskoj ustanovi pa preko korištenja tako obrađene građe za naučne, kulturne i druge društvene potrebe, te vodi do naučnog djela i drugih rezultata u zadovoljavanju društvenih potreba (19). I u ovom slučaju su elementi zavisnosti i povezanosti t. j. jedinstvenosti lako uočljivi. No, jednako je očevidna i povezanost ovoga jedinstvenog procesa s onim o kojemu je prethodno bilo riječi. Vidi se jasna veza između prvog procesa od nastajanja građe u registraturama do arhivističke obrade te građe u arhivskim ustanovama, i drugog procesa od arhivističke obrade do naučnog djela i zadovoljavanja ostalih društvenih potreba. Oba se procesa, po sebi jedinstvena, spajaju u jednom višem, i logičnom, jedinstvu usmjereni zadovoljavanju društvenih potreba, osiguravajući da dokumentarni materijal nastao u praksi života, opet, uzvratno, što izdašnije i djelotvornije može poslužiti životnoj praksi. Arhivske su pak ustanove ona važna i toliko potrebna i korisna spoj-nica spomenutih dvaju procesa, i onaj tako važan faktor onog njihovog višeg jedinstva. I u ovom višem jedinstvu postoji dakako podjela rada, kao i unutar svakog od dvaju spomenutih procesa, no, za funkciju spoj-nice tih procesa, praksa je pokazala da nije korisno postojanje prevelikog broja faktora koji će vršiti tu funkciju. Ni prevelik broj samih arhivskih ustanova, a pogotovo kakvih drugih nearhivskih institucija.

Vraćajući se sada našem neposrednom pitanju u vezi onog prvog jedinstvenog procesa od nastajanja registraturne građe do njene predaje arhivskoj ustanovi i arhivističke obrade, a pošto smo već naglasili da se taj proces može tek u izvjesnom stepenu razdvojiti, postavlja se pitanje: koji je to stepen razdvajanja?

Općenito uzevši taj stepen sigurnosti može biti radikalniji, u detaljima, ako postoji: razmjerno zadovoljavajuće čuvanje registraturne građe i briga o njoj sa strane samih registratura; dovoljno izgrađen i efikasan nadzor upravnih i društvenih organa nad njima, te dovoljno raz(ra)-đeni specijalni propisi o registraturama, kao regulator spomenutog čuvanja i nadzora. I obrnuto: što su ovi elementi u praksi slabiji i nedostatniji, to će biti potrebnije šire i veće angažiranje i same arhivske službe, u detaljima, u praksu rada registratura. Faktično stanje na terenu, u času donošenja jednog arhivskog zakona (20) nužno se odražava na njegove odredbe o registraturnoj građi i na širinu zahvata arhivske službe u problem registratura. To je životna realnost i nema koristi od zatvaranja očiju pred njom.

19) Ova »jedinstvenost« dobiva čak i takve pretjerane i deformirane vidove, da se niz naučnih instituta počinje baviti i arhivskom djelatnošću, stvarajući štetnu dekoncentraciju građe i zanemarujući potrebe pravilne podjele rada između naučnih i arhivskih ustanova, a bez koje podjele obostrano izostaju očekivani rezultati rada.

20) Vrlo instruktivne podatke o tom stanju za područje SR Hrvatske vidi u članku: Bačić Stj., Popis arhivske i registraturne građe u NR Hrvatskoj u god. 1959. («Arhivski vjesnik», god. III, sv. 3. Zagreb 1960, str. 211—229).

Međutim, isto je takva neophodna i neizbježna realnost i ono što smo ranije izložili u vezi potrebne uloge arhivskih ustanova u čitavom jedinstvenom procesu — počam od samog nastajanja registraturne građe i njenog osnovnog čuvanja. To su konstante bez kojih bi jedan arhivski zakon trpio od teške nepotpunosti. Bez njih nema cjelovitog arhivskog zakonodavstva, pa i u slučaju najpovoljnijeg praktičnog stanja na terenu i zadovoljavajuće situacije s registraturnom građom. Bez njih bi se razbila ona neophodna organska povezanost, zavisnost, sistem prava i obaveza i meritornog odlučivanja, što ih daje i najpravičnija podjela rada u opisanom jedinstvenom procesu.

U tom smislu možemo naći izvjesnu analogiju i u odnosu arhivskog zakona prema zakonodavstvu o zaštiti spomenika kulture. Jer, i ovo potonje regulira niz pitanja zaštite i arhivske građe, pa se ipak te odredbe »ponavljaju« u samom arhivskom zakonu, ne samo kao razrada koju donosi *lex specialis*, već i ovdje zbog organske povezanosti i zavisnosti obaju mehanizama zaštite arhivske građe.

Kod nas nema dovoljno razrađenog i cjelovitog zakonodavstva o registraturnoj građi (21), no, i kada bude doneseno, neophodno će odraziti organsku povezanost s našim Zakonom, iz kojega ne će ni tada »otpasti« postojeće odredbe o registraturnoj građi, jer su one koncipirane prema jednoj realnoj podjeli rada između arhivskih ustanova svih drugih faktora koji treba da vode brigu o toj građi, a u smislu naših prethodnih načelnih izlaganja.

Evo kako to provodi naš Zakon.

Prije svega u načelnom vidu, kroz propise u poglavlju I »Opće odredbe«, normira se: »Pod zaštitom prema odredbama ovog zakona nalazi se i registraturna građa iz koje nastaje arhivska građa« (st. 3 čl. 1), da bi se zatim u st. 2 člana 2 preciziralo i definiciju registraturne građe, koju »čine spisi primljeni i nastali u radu državnih organa, ustanova, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija, fotografski i fonografski snimci i na drugi način sastavljeni zapisi i dokumenti, poslovne knjige, upisnici, kartoteke, registri i druge pomoćne knjige«. Pošto je tako jednom širom definicijom, uz izvjesno nabranjanje primjera radi, obuhvaćena sva administrativna »produkcija« u registraturama, određuje se dalje: da je sva ta građa »društveno vlasništvo« (čl. 4); da se pojedini fondovi te građe moraju tretirati kao cjeline, te da se njihova građa može tek »iznimno razdvajati ako to traže službene potrebe« (st. 2 čl. 5); da se i ova građa mora čuvati »po načelima savremene nauke i tehnike čuvanja« . . . »i provođenja mjera njene zaštite« (čl. 6)). Za sve ove odredbe vrijede uglavnom iste napomene koje smo već iznijeli za analogna pitanja »arhivske građe«.

Ograničavajući se, dakle, zaista samo na najbitnija načelna pitanja: organske veze registraturne građe s glavnim dijelom arhivske građe, na definiciju registraturne građe, imovinsko-pravni status, princip integralnosti njenih fondova, te načela čuvanja, svim tim naš Zakon zadržava

21) Postoje nedovoljno cjeloviti propisi za upravne registrature, razmjerno cjeloviti za provodne, i vrlo nepotpuni za privredne registrature, dok za one društvenih organizacija uopće nedostaju.

pravu mjeru u zahvatu načelne materije registraturne građe, bez ičega suvišnog u svojim načelnim odredbama.

Na osnovu ovih načelnih stavova slijede dalje odredbe u pojedino-
stima, a možemo ih grupirati oko slijedeća tri ključna pitanja:

a) Savjesno čuvanje i osiguranje od oštećenja registraturne građe.

Temeljne odredbe sadrži čl. 17 određujući takvo čuvanje i osi-
guranje svim imalcima registraturne građe, »bez obzira da li je ona na-
stala iz njihova rada« (st. 1), stavljajući im u dužnost »dostaviti nadlež-
nom arhivu popis građe koju posjeduju a isto tako javljati i sve promjene
u vezi s tom građom« (st. 2), kao i obavezu da pribave »mišljenje nadlež-
nog arhiva prije nego poduzimaju mjere koje se odnose na njihovu« . . .
»registraturnu građu« (st. 3). Na to se pak nadovezuje odredba st. 2 čl.
32, koja arhivske ustanove obavezuje da »vrše nadzor nad čuvanjem« . . .
»i registraturne građe koja se nalazi izvan arhiva i određuju mjere zaš-
tite te građe« time, što će i neke detaljnije propise o »čuvanju« registra-
turne građe donijeti Arhivski savjet Hrvatske (st. 2 čl. 20). Na kraju je
tu još i odredba čl. 19, po kojoj upravni organ »može na prijedlog arhiva
svojim rješenjem odrediti staratelja« . . . »i registraturne građe za koju
se ne može ustanoviti kome takva građa pripada«.

b) Obavezno povremeno odabiranje i izlučivanje registraturne građe.

Čl. 20 postavlja osnove ovom važnom i osjetljivom postupku, od-
ređuje **obavezu** baš **povremenog** a ne tek izuzetnog pokretanja postupka
odabiranja i izlučivanja kao što je dosada praktički bivalo, a detaljne
»propise« po kojima će se vršiti odabiranje i izlučivanje ostavlja posebnim
propisima što će ih donijeti Arhivski savjet Hrvatske. Naš Zakon se pri
tome zadržava samo na jednom detalju načelne važnosti. Zaštićujući,
naime, javne interese i one pojedinaca — građana, određuje da: »izluče-
nu registraturnu građu koja sadrži podatke koji bi mogli povrijediti jav-
ni interes ili interes pojedinaca uništava se na način koji se određuje u
postupku o odabiranju« (st. 3). Istaknuto značenje i uloga arhivskih usta-
nova, kao nosioca kriterija historijske valorizacije dokumentarnog mate-
rijala nastalog i u registraturama, te kao nosioca i ovlaštenja diskrecione
ocjene pri utvrđivanju što će sve biti arhivska građa namijenjena traj-
nom čuvanju, našli su svoj odraz i u st. 4 ovoga čl. 20, po kojemu: »nadlež-
ni arhiv ustanovljuje koja se registraturna građa neće odabirati niti pre-
nijeti u arhiv na čuvanje kao arhivska građa«.

c) Obavezna predaja registraturne građe arhivskim ustanovama.

Polazeći od epohalne prekretnice u životu naših naroda i revo-
lucionarnog preobražaja zemlje, obilježenih narodnooslobodilačkim rat-
om i njegovim pobjedonosnim završetkom, a uzevši u obzir, uz to, i re-
alne operativne potrebe državnih i društvenih organa naše narodne vlasti,
naš Zakon u čl. 14 fiksira s danom 15. V 1945. godine vremensku granicu.
Sva do tada nastala građa ima se predati arhivskim ustanovama. Izuzeci
od toga pravila, a radi specifičnosti potreba nekih imalaca te građe mogu
postojati samo na temelju »suglasnosti s nadležnim arhivom« (st. 2 čl. 14).

Što se pak tiče registraturne građe nastale poslije 15. V 1945.
načelno se određuju njena predaja »u rokovima, koji u pravilu ne mogu
biti kraći od tri ili dulji od trideset godina, računajući od završetka pos-

tupka« (st. 1 čl. 15). Unutar tih rokova treba da, »sporazumno s nadležnim arhivom«, pojedini državni organi, ustanove i organizacije utvrde rokove predaje svoje registraturne građe arhivskim ustanovama (st. 2 čl. 15). Napokon, Zakon određuje i modalitete predaje registraturne građe u slučaju ukidanja nekog državnog organa, ustanove i organizacije (čl. 16).

Navedeni propisi određuju obaveznu predaju registraturne građe sa strane njenih imalaca, kao i obavezu arhivskih ustanova da je preuzmu. No, kako se za sada javljaju problemi smještaja građe u arhivskim ustanovama, to je naš Zakon izričito odredio: »Dok arhiv ne preuzme registraturnu građu, imaoći te građe dužni su je čuvati u sređenom stanju« (st. 4 čl. 15), pa prema tome nastup roka predaje, poslije kojega ne bi uslijedilo preuzimanje, bez obzira na proteklo vrijeme iza spomenutog roka, ni u najmanjoj mjeri ne lišava imaoća građe obaveza da tu građu čuva i to u »sređenom stanju«. Konačno, obzirom na mnoga praktički važna pitanja vezana uz predaju registraturne građe arhivskim ustanovama, treba naglasiti i odredbu st. 3 čl. 15 u kojemu je propisano: »Način na koji se predaje registraturna građa arhivima propisuje Arhivski savjet Hrvatske«.

I uz gornji pregled propisa našega Zakona, možemo ustvari ponoviti ono što je već rečeno i za njegove načelne odredbe o registraturnoj građi. Jer, i ovdje se Zakon ograničava na najbitnija i najneophodnija pitanja, koja ne mogu nikako izostati ni nakon donošenja najiscrpnijih specijalnih propisa o registraturama, pošto je riječ o organskim sastavnim dijelovima jednog savremenog zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima. I to ne samo u slučaju odabiranja i izlučivanja iz čl. 20, već isto tako, i u slučaju obaveznog nadzora arhivskih ustanova nad registraturama u smislu st. 2 čl. 32. Ovo želimo naročito naglasiti, jer spomenuti nadzor ne mogu i ne smiju vršiti samo i isključivo upravni organi, ni eventualni posebni »upravni arhivi«, niti eventualni zajednički specijalni servisi za šire komplekse registratura i njihove građe, a koji se predlažu ponegdje u stručnoj literaturi kao navodni blagotvorni posrednici što će preuzeti »svu« brigu o registraturnoj građi do časa njenog preuzimanja u historijski arhiv. Treba naime shvatiti da angažiranje arhivskih ustanova oko određenih pitanja **registraturne** građe, kako smo ranije opisali, nema nikakvih ciljeva »uplitanja« ili »presizanja« u »druge stvari« ili u nadležnost drugih službi ili upravnih organa, već da se radi o jednom smišljenom sistemu **prethodne zaštite** same **arhivske** građe, koja će nastati iz registraturne građe. Iz ove osnovne konstatacije je jasno da arhivske ustanove mogu biti jedino pozvane da o takvoj potencijalnoj **arhivskoj** građi (arhivskoj građi u nastajanju) vode neposredno svoj dio brige, prema podjeli rada s drugim faktorima na način kako to odražava i naš Zakon u citiranim i opisanim svojim odredbama. Bez takvih preventivnih mjera ne će arhivska služba nikada postići toliko potreban cilj: da registraturna građa pristiže u arhivsku ustanovu redovno, očuvana —neoštećena, registraturno sređena i lišena bar očitog balasta.

Odredbe našega Zakona o ovim pitanjima traže još dva zaključka od izuzetne važnosti. Prvi nam ukazuje na potrebu naročito pažljivog koncipiranja provedbenih propisa što ih Zakon najavljuje, posebno onih

o odabiranju i izlučivanju. Drugi se pak sastoji u potrebi solidno organizirane »vanjske službe« u arhivskim ustanovama, koja će biti maksimalno operativna i autoritativna, dosljedna i elastična, djelotvorna i u suradnji s imacima registraturne građe, ali ne podređujući toj suradnji — odredbe Zakona.

I novi talijanski »Zakon o arhivima« iz god. 1963. pojačava funkcije nadzora državnih arhiva nad registraturama. Težište je u nadzoru nad »nedržavnom arhivskom građom« i »privatnim arhivima«, a polazi se od toga da je taj nadzor »nužna dopuna« za vođenje »efikasne arhivske politike«. Jer, ta se politika ne može »ograničiti« samo na brigu oko dokumentarnog materijala koji je državno vlasništvo, zanemarujući materijal »raznih ustanova i privatnika« (22). Novi propisi ne navode samo obaveze čuvanja za imaoce te građe pod nadzorom, već određuju i »precizne norme« za sređivanje te građe, polazeći od normi koje vrijede za državne arhive, i svodeći ih na odgovarajuću mjeru (23).

Naprijed citirana »Naredba« DR Njemačke iz god. 1965. (24) predviđa najpotpuniji nadzor nad svim dijelovima sveobuhvatnog »državnog arhivskog fonda«. Vrlo određenim normama (paragraf 5) preciziraju se obaveze svih imalaca dokumentarnog materijala, uz izričitu odredbu: da »državna arhivska uprava«, neposredno ili preko svojih okružnih i kotarskih referada, »stručno vodi i kontrolira« svu građu drž. arhivskog fonda (st. 1 paragraf 5). I sama pripadnost arhivske službe resoru unutrašnjih poslova omogućuje bolji utjecaj na čuvanje dokumentarnog materijala, dok se on još nalazi »u predvorju arhivske ustanove«.

Iako koncipirani na različitim osnovama, oba ova primjera pokazuju, i po svojim općim smjernicama i po detaljima (koje nismo navodili), da savremeno arhivsko zakonodavstvo teži proširenom zahvatu arhivske službe u domenu registratura i »arhivske građe u nastajanju«. Za naš Zakon mislimo da je zadržao jednu razumnu mjeru u tome. Dakako, uz pretpostavku, da će i kod nas biti doneseni savremeni i cjeloviti propisi za sve vrste registraturne građe.

3. Imovinsko-pravni status arhivske građe

Nakon što je već u st. 2 čl. 1 spomenuto postojanje arhivske građe u »društvenom vlasništvu« i one u »građanskom vlasništvu«, naš Zakon u čl. 4 određuje:

»Društveno su vlasništvo arhivska građa i registraturni materijal:

- društveno-političkih zajednica, radnih organizacija, društveno-političkih organizacija i drugih samoupravnih organizacija,
- prijašnjih državnih organa i državnih organizacija, koji su postojali na području koje obuhvaća Socijalistička Republika Hrvatska.

22) Salvati C., La nuova legislazione archivistica (Napoli 1964. Ed. Archivio di Stato di Napoli) str. 27—28, 31—32.

23) Isto, str. 32.

24) Vidi bilješku br. 17).

Arhivska građa i registraturni materijal u društvenom vlasništvu ne mogu se otuđiti niti opteretiti u korist građana i pravnih osoba koje su nosioci prava vlasništva.«

Lako je uočiti da citirani tekst doslovno odgovara tekstu čl. 7 Saveznog Općeg zakona o arhivskoj građi. I da nije doslovno prepisan ovaj bi se propis baš u takvoj stilizaciji, baš po takvom slovu Zakona, primjenjivao, jer čl. 7 Općeg zakona o arhivskoj građi nema značenje »načela«, već se on u smislu čl. 16 istog Općeg zakona o arhivskoj građi neposredno primjenjuje »kao odredba potpunog saveznog zakona« (25). Znači on bi se primjenjivao neposredno i da nije doslovno reproduciran u republičkom Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima, a prepisan je u republički Zakon radi svoje posebne važnosti i željom da republički Zakon sadrži sve fundamentalne propise o arhivskoj građi koji se neposredno primjenjuju, dakle iz praktičnih razloga. Doslovni tekst se morao biti zadržan, jer u slučajevima »potpunih saveznih zakona« njihov se tekst po pravilu, ne može modificirati republičkim zakonom (26).

Ovaj fundamentalni propis čl. 4 našeg Zakona određujući koja arhivska građa ima pravni status »društvenog vlasništva« obuhvaća, kako vidimo, i registraturnu građu (»registraturni materijal«). Čini to iz razumljivih razloga, jer je još u st. 3. čl. 1 rečeno da je to građa »iz koje nastaje arhivska građa«. Osnovni pak kriterij za utvrđivanje koja je građa društveno vlasništvo jest: čijim je radom nastala. U st. 1 obuhvaćeni su, savremenom nomenklaturom, svi sadašnji i budući tvorci građe, a u st. 2 svi historijski (»prijajšnji«) tvorci građe »koji su postojali na području koje obuhvaća SR Hrvatska«. Ovakvo kumulativno određenje (27), uz određenu pomoć koju nam u interpretaciji pruža opća odredba čl. 2 i ostale pojedinačne odredbe našeg zakona, o kojima će još biti riječi, praktički zadovoljava. To tim više što tu Zakon ne pozna baš nikakve izuzetke.

Međutim, kada je riječ o tvorcima građe koja je društveno vlasništvo, treba i ovom prigodom naglasiti činjenicu, da se tu radi i o privrednim, samoupravnim i društvenim organizacijama. Na temelju tekovina naše socijalističke revolucije, ustavnih načela nove Jugoslavije i principa jugoslavenskog arhivskog zakonodavstva poslije Oslobođenja (28), i građa navedenih organizacija postala je također društveno vlasništvo, obavežno se predaje arhivskim ustanovama i pristupačna je našoj nauci. Ogroman je to dobitak i prednost koju naš socijalistički sistem pruža nauci i drugim društvenim potrebama, a predstavlja i jednu od

25) Čl. 119 Ustava SFRJ.

26) Modifikacija je moguća samo onda, ako je potpuna saveznim zakonom republika ovlaštena »da svojim zakonom određena pitanja uredi drukčije« (st. 6 čl. 119 Ustava SFRJ). No, u slučaju Općeg zakona o arhivskoj građi nisu data takva ovlaštenja republikama, jer ona faktički nisu ni potrebna.

27) Na sličan sumaran način određuje to i novi talijanski Zakon o arhivima iz god. 1963. Vidi odnosni tekst u bilješci br. 15). Iz publikacije citirane u bilješci br. 13), str. 91 i slijed. vide se problemi koji su postojali prigodom redigiranja zakonskog teksta, posebno čl. 18 koji govori o pravnom statusu »arhiva« i »dokumenata« koji pripadaju državi i javnim ustanovama.

28) U Općem zakonu o drž. arhivima iz god. 1950. nije to još bilo u potpunosti ozakonjeno. Naime, u st. 2 čl. 5 tog Zakona još se predviđalo da »društvene i zadržne organizacije« mogu »otuđivati« svoj »istorijsko-arhivski materijal« time, što je državnim arhivima ipak dato preče pravo kupnje.

suštinskih kvalitativnih razlika prema arhivskom zakonodavstvu kapitalističkih zemalja, koje za tu građu, tako dragocjenu za ekonomsku i društvenu historiju, a privatno je vlasništvo, glavnim dijelom može tek da izriče lijepe želje o potrebi da se ona sačuva nauci (29). Ova činjenica povećava obaveze naše arhivske službe, ali istovremeno i u značajnoj mjeri povećava i sveukupnu vrijednost našeg arhivskog blaga, otvara mogućnosti našoj arhivskoj službi da bude u znatnom stepenu naučno i općedruštveno efikasnija i značajnija od one u kapitalističkim zemljama, te stvara našoj marksističkoj nauci neke važne preduslove za realizaciju njenog cilja — »potpune historije«.

Iz činjenice što Zakon obuhvata sve navedene tvorce građe bez obzira kada su djelovali, logično slijedi, da obuhvata i svu sačuvanu arhivsku i registraturnu građu njihovu, i opet bez izuzetka, i bez obzira kada je i gdje nastala. Dakako, i bez obzira gdje se nalazi, pa je time obuhvaćena i ona građa koja se već nalazi u arhivskim ili drugim kulturnim i naučnim ustanovama, kao i ona koja je još kod odnosnih tvoraca građe, ili kod pojedinaca, ili bilo gdje u zemlji i van nje. Pravno je odlučno to, što je ona nastala u radu određenih tvoraca arhivske građe, a sve su druge okolnosti pravno irelevantne, za samo utvrđivanje da li se radi o društvenom vlasništvu.

Kvalificiranje navedene građe kao »društvenog vlasništva« povlači naravno za sobom i sve konsekvencije našega pravnog sistema vezane uz takvo vlasništvo. No, naš Zakon ih proširuje i izričito precizira u zadnjem stavu cit. čl. 4. Najvažnija od njih je svakako — **neotuđivost**. Ona pak znači da se u nijednom vidu i ni pod kakvim pravnim naslovom ne može steći privatno vlasništvo nad tom građom. Dakle, ni dosjelnošću ni zastarom. Svaki pravni posao, bez izuzetka, sklopljen bilo između koga u pravcu otuđenja ove građe ništavan je i bez ikakve važnosti. Kao svako pravilo i ovo ipak ima svoj izuzetak, no sam jedan, i to svojevrsan. On nastupa prigodom povremenog odabiranja i izlučivanja registraturne građe (čl. 20), kada se izlučena bezvrijedna građa — koja je inače društveno vlasništvo — ipak predaje ili prodaje za industrijsku preradu, ili se na drugi način troši i poništava. No, to je Zakon u cit. čl. 20 predvidio, te odredio i donošenje »potanjih propisa o odabiranju i izlučivanju« (st. 2 čl. 20), koji se opet moraju zasnivati na »načelima« što će ih utvrditi Federacije (čl. 9 Općeg zakona o arhivskoj građi, čl. 2 Zakona o Arhivskom savjetu Jugoslavije). Napokon, iako nema baš direktne veze s doslovnim tekstom zadnjeg stava čl. 4 našeg Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima, možemo ovdje spomenuti i izuzetan slučaj razmjene arhivske građe s inozemstvom, u smislu st. 2 člana 26. Građa data u razmjenu sa strane naše zemlje prestaje biti njena društvena imovina, pravnim aktom koji je na zakonu osnovan, dakle pravovaljanim načinom. No, »gubitka« društvene imovine ustvari nema, jer naša zemlja istim aktom stiče novu ekvivalentnu društvenu imovinu.

29) Ne treba dakako potcjenjivati napore arhivskog zakonodavstva u tim zemljama usmjerene nadzoru nad »nedržavnom arhivskom građom«, davanjem prava preče kupnje arhivskim ustanovama i sl., no, praktički je teško osigurati da najvažnija građa, posebno ona privrednih i društvenih organizacija, konačno dospije u državne arhive.

Neotuđivost znači dalje i to, da se mora tražiti i izvršiti vraćanje ove građe, ako je sticajem okolnosti došla u privatni posjed. Naš Zakon je u tom pravcu nedvosmišlen i u st. 2 člana 21 izričito kaže: »Građansko-pravne osobe i građani ne mogu biti imaoi arhivske građe koja je nastala u radu državnih organa, ustanova koje su vršile javnu službu ili drugih ustanova i organizacija, te su je dužni predati nadležnom arhivu osim ukoliko se odnosi na njihova osobna prava i odnose«.

Dapače, kako vidimo, Zakon prvenstveno obavezuje privatnog posjednika ovakve građe, da je sam preda nadležnom arhivu i ne čekajući njegovo traženje i postupak revindikacije građe.

Ovo je važna zakonska odredba za praksu arhivske službe. Naročito u našoj zemlji gdje je potpuna mreža arhivskih ustanova, koje pokrivaju čitavo državno područje, ostvarena tek u najnovije vrijeme, pa se i nešto češće susrećemo s pojavom privatnog posjeda građe koja je društveno vlasništvo. Uz to se i kod nekadašnjih javnih funkcionera i drugih korisnika zateče takve građe, povjerene im svojevremeno zbog obavljanja izvjesnih javnih poslova, a koja kasnije, nemarom njihovim ili onih koji su im je dali na raspolaganje, nije vraćena gdje treba.

Opisana obaveza vraćanja društvene imovine iz privatnog posjeda rezultat je zakonske norme iz člana 4 i st. 2 čl. 21 našega Zakona, no, ovdje treba naglasiti da ona ima u našem slučaju i svoje izvanredno i naročito istaknuto moralno opravdanje, ona predstavlja i jednu naročitu moralno-društvenu obavezu. Kako se, naime, radi o arhivskoj građi koja ima istaknuto mjesto i značenje kao dio spomenika narodne prošlosti i kulture, to bi, po osnovnoj logici jedne zaista savremene i progresivne misli, iskrenog kulturnog osjećaja, istinskog patriotizma, poštovanja svoje zemlje i naroda, i njihove prošlosti i borbi za postizavanje savremenih dostignuća, takvi spomenici narodne prošlosti i kulture zaista već trebali da postanu — *res extra commercium*, poštovani u svakom pogledu, pa i po mjestu svoga trajnog čuvanja kao **društvena imovina** (30).

U najmanju ruku ne smije doći u pitanje nijedan dio građe nastale radom državnih organa, ustanova, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija. Interesi zajednice, pogotovo socijalističke zajednice, toliko su i praktički i moralno opravdani i značajni, da pred njima moraju u savremenom društvu ustuknuti privatno — vlasnička stihija, i — kolekcionarske strasti pojedinaca. Bogatstvo kulturnog života socijalističkog građanina treba da raste, ali ne u ovoj domeni i na način svojstven i tipičan za kapitalističko društvo, gdje se sve pa i ovakvi spomenici narodne prošlosti i kulture, može smatrati robom i pretvarati u novac.

Vraćajući se analizi st. 2 člana 21 našega Zakona treba primijetiti da se tamo u nabranju tvoraca arhivske građe kaže: . . . »državnih organa, ustanova koje su vršile javnu službu ili drugih ustanova i organizacija«. Ovdje se dakle ne ponavlja isto nabranje kao u st. 1 člana 2 gdje je data definicija arhivske građe, a ne ponavlja se baš zato,

30) Tomić S., n. d. ne ističe, u ovom pravcu, osebnosti arhivske građe u općem sklopu spomenika kulture. Govoreći pak općenito o tim spomenicima, on na jednom mjestu (str. 112) kaže . . . »Spomenici kulture, u vrlo znatnom broju nisu *res extra commercium*«, dok na drugom (str. 132) opet navodi: . . . »Konačno, spomenici kulture jesu, uglavnom, stvari van prometa . . . !?»

što je to već fiksirano u tom st. 1 člana 2, kao mjerodavno za čitav zakonski tekst. Nešto drugačija stilizacija citiranog teksta u st. 2 člana 21 ima težnju da detaljizira i bolje objasni, dopunski objasni, vodeći računa naročito u slučaju »ustanova« i »organizacija« s funkcijama javnih službi ili srodnim, da su one imale vrlo raznoliko porijeklo, nazive i status, a ponekad i kombinirane javno-privatne funkcije, u kompleksu javnog i društvenog djelovanja kroz historiju. Težište je na tome da li su vršile javnu — službenu — poluslužbenu — društvenu djelatnost, koja ih po suštinskom svom značenju poistovjećuje, odnosno čini na izrazitiji način predhodnicima odgovarajućih današnjih organa, ustanova ili organizacija. Odnosno, da li je njihova djelatnost u datom historijskom periodu prelazila okvire privatne djelatnosti pojedinca građanina ili građansko-pravne osobe.

Nadalje, pri kraju st. 2 člana 21 kaže se da ne postoji obaveza predaje arhivske građe nadležnom arhivu. . . »ukoliko se odnosi na njihova osobna prava i odnose«. Razumljiva odredba, jer je po prirodi stvari jasno da svaki građanin mora, bar za svoga života, da kod sebe čuva svoje »personalije«, u prvom redu baš dokumente izdate mu od državnih organa i sl., a koji mu posvjedočuju razna njegova osobna prava, obaveze i uopće lični i imovinski status u bilo kojemu vidu.

Na kraju treba spomenuti da temeljni propis ovoga Zakona o arhivskoj građi kao društvenom vlasništvu, izražen u članu 4, dopunjuje: odredbe st. 2 i slijed. člana 21 gdje je riječ o darovanju i kupnji arhivske građe od građansko-pravnih osoba i građana na korist arhivskih ustanova, čime i ta građa postaje društvena imovina; propis st. 2 člana 26, koji predviđa mogućnost »razmjene arhivske građe s inozemstvom«, pri čemu određena arhivska građa na temelju ugovora ili sporazuma o razmjeni, i njegovog odobrenja sa strane republičkog organa uprave nadležnog za poslove kulture, postaje društvena imovina.

Važnu i zanimljivu problematiku zakonskog reguliranja društvenog vlasništva na arhivskoj građi sagledat ćemo još potpunije kroz razmatranje zakonskih normi o arhivskoj građi u »građanskom vlasništvu«.

Osnovno zakonsko određenje ove imovinske kategorije dato je u st. 1 člana 21, gdje se kaže: »Građansko-pravne osobe i građani mogu biti vlasnici arhivske građe, koja je nastala u radu građansko-pravnih osoba ili u radu porodice odnosno pojedinaca«.

Jedini suštinski kriterij — i jedina pravno relevantna činjenica — jest u pitanju: čijim je radom nastala konkretna arhivska građa. I jedino i samo onda ako je »nastala u radu građansko-pravnih osoba ili u radu porodice odnosno pojedinaca«, može takva građa biti predmet vlasništva građansko-pravnih osoba ili građana.

Da bi ova odredba bila još potpunija i konkretnija, u st. 2 istoga člana 21 Zakon odmah dodaje: »Građansko-pravne osobe i građani ne mogu biti imaoци arhivske građe koja je nastala u radu državnih organa, ustanova koje su vršile javnu službu ili drugih ustanova i organizacija, te su je dužni predati nadležnom arhivu osim ukoliko se odnosi na njihova osobna prava i odnose«.

Precizirajući, dakle, kakve građe »mogu biti« vlasnici građansko-pravne osobe i građani, a kakve građe »ne mogu biti« vlasnici, Zakon zaista nije ostavio mjesta nikakvoj dvojbi u pitanju privatne imovine na arhivskoj građi. Tim više što je jasno preciziran i onaj jedini izuzetak. To je onaj već poznati nam slučaj, kada se doduše radi o građi koja je »nastala u radu državnih organa, ustanova« ... itd. ali se odnosi na »osobna prava i odnose« građansko-pravnih osoba i građana, pa je oni mogu zadržati u svom vlasništvu.

Opisani temeljni kriterij i princip potvrđuje se zapravo još na jednom mjestu u našem Zakon. To je u st. 5 člana 13, gdje se određuje da: »Građansko-pravne osobe i pojedini građani mogu držati svoju arhivsku građu«, tj. samo građu koja je »nastala u radu građansko-pravnih osoba ili u radu porodice odnosno pojedinaca« u smislu st. 1 člana 21, kao i građu iz zadnje rečenice st. 2 člana 21. Jer, samo je njihova (»svoja«) arhivska građa. Dosljedno tome, svu ostalu arhivsku građu oni ne mogu ni »držati«, pa pogotovo ne mogu biti njeni vlasnici.

Uporedimo li primjenu navednog temeljnog kriterija i principa s jedne strane na društveno vlasništvo a s druge strane na građansko vlasništvo nad arhivskom građom, uočavamo znatnu razliku. Jer, dok on u prvom slučaju apsolutno vrijedi, pa dosljedno sva građa nastala radom tvoraca navedenih u čl. 4 našega Zakona spada, i mora spadati, u društvenu imovinu, dotle u drugom slučaju sva građa »nastala u radu građansko-pravnih osoba ili u radu porodice odnosno pojedinaca« nije vlasništvo građansko-pravnih osoba i građana, već je njen znatan dio tokom vremena (darovanjem, prodajom i drugim pravnim poslovima) postao, kao što i dalje može postajati, društvena imovina, pa zato Zakon i kaže u st. 1 člana 21 da građansko-pravne osobe i građani mogu biti vlasnici odnosno građe, a ne kaže da moraju to biti.

Ova razlika ustvari čini sastavni dio šireg i važnog kompleksa imovinsko-pravnih odnosa na arhivskoj građi. Zacrtavajući ovdje, bar najsumarnije, najosnovnije elemente toga kompleksa, mislimo da prije svega treba razjasniti glavni — polazni aspekt razmatranja ove problematike. Iz osnova bi bilo pogrešno, kada bi se ta osnovna polazna tačka svodila, simplificiranjem i vulgarizacijom problema kao što se ponekad i događa, na prostu težnju, pogotovo u socijalističkim zemljama, da se pošto poto raširi domen društvene imovine i što prije likvidira sektor privatne imovine. Nasuprot svakom seroznijem razmatranju i diskusiji može biti polazna osnova prije svega: suština, karakter, značenje i svrha samog objekta vlasničkih prava. U našem pak slučaju taj je objekt arhivska građa, a ona je, kako smo i ranije već naglasili: svojevrsno svjedočanstvo narodne prošlosti i kulture, u svojim jedinicama po pravilu nepovnljivog sadržaja, tek kao organska i potpuna cjelina — bez obzira na porijeklo — zadovoljavajuća, dokazalo praktičnih i pravno relevantnih činjenica društvenog životnog procesa u njegovom kontinuitetu (razvoju) i u svakom historijskom trenutku, podloga djelovanja operative i nauke, kao i zadovoljavanju širokog kompleksa i ostalih društvenih potreba. Dosljedno tome neophodan je kontinuirani napor u pravcu njenog sabiranja, a isto tako i njenog trajnog čuvanja. Sve ovo pak pokazuje, da

jedna stalna, objektivno data i nesumnjiva općedruštvena potreba, bez obzira na konkretni društveno-politički i pravni sistem, imperativno zahtjeva egzistenciju ove i ovakve arhivske građe i njenog trajnog čuvanja i opće-društvenog korištenja.

Iz ovako činjenično karakteriziranog objekta — arhivske građe — ustvari logično proizlazi zaključak o tome, kakav treba da bude režim vlasničkih prava nad njom, a da se u potpunosti oživotvori i dođe do svestranog izražaja: suština, karakter, značenje i svrha te arhivske građe. Taj logični i jedini zaključak je nesumnjivo u tome: da se radi o imovini sui generis, koja traži izuzetni i specifični pravni tretman, u nizu bitnih pitanja jedinstven i opći bez obzira da li je ta imovina zbog drugih kriterija svrstana dijelom u kategoriju državne a dijelom u kategoriju privatne imovine, ili bilo kakve druge kategorije imovine.

Nakon što smo gornjim izlaganjem zacrtali najsumarnije izvjesne opće i objektivne date okolnosti i činjenice, sada se tek postavlja konkretno-historijsko pitanje o tome, koji pravni sistem, i u kojim ekonomsko-društvenim i političkim uslovima, može da zadovolji gorenavedenom zaključku. Praksa je već pokazala, i dalje će sve potpunije očitovati, da to može postići tek socijalistički pravni sistem, u uslovima ekonomsko-društvene i političke izgradnje socijalističke društvene zajednice.

To se odražava i u našem Zakonu. Već u ranijim razmatranjima gdje je bilo riječi o društvenom vlasništvu arhivske građe, vidjeli smo, da se ne radi o »običnoj« društvenoj imovini, već o njenoj posebnoj vrsti i o specifičnoj vrsti pravnog režima prilagođenog arhivskoj građi kao imovini sui generis i njenoj specijalnoj funkciji u društvu.

Dosljedno tome, logično se to mora odraziti i u pravnom režimu za kategoriju privatnog vlasništva nad arhivskom građom. I ovdje je taj režim morao, po prirodi stvari, da bude razrađen i normiran tako, da i u ovom slučaju odgovara arhivskoj građi kao imovini sui generis, i njenoj funkciji u društvu, te da neizbježno u nizu pitanja bude jedinstven i opći, kao i u slučaju kategorije društvenog vlasništva, jer i jedna i druga građa, čine u jednom višem i naučnom smislu organsku cjelinu, sa, u osnovi, istom funkcijom u društvu.

Odatle, i zbog tih osnovnih razloga, one odredbe u našem Zakonu o pravnom režimu za arhivsku građu u građanskom vlasništvu, kao što su:

— da je i arhivska građa u građanskom vlasništvu »zaštićena« ... »samim zakonom«, »bez obzira« ..., da li je registrirana ili evidentirana« (st. 2 čl. 1);

— da se »zakonom« određuju »prava i obaveze imalaca« i ove građe (čl. 7);

— da »svrha zaštite arhivske građe jest, da se trajnim čuvanjem **spriječi** njezino oštećivanje, nestanak i uništenje i time omogući, da koristi potrebama zajednice« (3) i

— da i »arhivska građa nastala radom« ... »građansko-pravne osobe, porodice ili pojedinca predstavlja cjelinu i ne može se dijeliti« (st. 1 čl. 5);

— da se i ova arhivska građa »čuva po načelima suvremene nauke i tehnike čuvanja arhivske građe i provođenja mjera njene zaštite« (čl. 6);

— da se u »provođenju zaštite arhivske građe državni organi i arhivi oslanjaju na suradnju« i ovih »imalaca arhivske građe«... »te potiču njihov interes za što bolje čuvanje i zaštitu arhivske građe« ... (čl. 11);

— da su i ovi »imaoci« arhivske građe, »bez obzira da li je ona nastala iz njihova rada«, dužni da je savjesno čuvaju i osiguraju od oštećenja (st. 1 čl. 17);

— da su i ovi »imaoci« arhivske građe »dužni« ... »dostaviti nadležnom arhivu popis građe koju posjeduju a isto tako javljati i sve promjene u vezi s tom građom« (st. 2 čl. 17);

— da su i ovi »imaoci« arhivske građe »dužni« ... »pribaviti mišljenje nadležnog arhiva prije nego poduzimaju mjere koje se odnose na njihovu arhivsku« građu (st. 3 čl. 17);

— da i u slučaju ove građe, »ako imalac« ... »nemarno ili nestručno čuva arhivsku građu, tako da postoji opasnost da ta građa bude oštećena ili uništena, pa ni nakon opomene arhiva ne osigura uvjete za pravilno čuvanje i stručno održavanje arhivske građe, organ uprave općinskog narodnog odbora, nadležan za poslove arhivske službe, može svojim rješenjem odrediti da se arhivska građa preda arhivu na čuvanje dok imalac arhivske građe ne dokaže da je osigurao uvjete za pravilno i stručno održavanje arhivske građe«, te da je, i u ovom slučaju, arhiv »ovlašten na trošak imaoaca poduzimati sve mjere za zaštitu arhivske građe (čl. 18);

— da i u ovom slučaju može doći do određivanja staratelja arhivske građe »za koju se ne može ustanoviti kome takva građa pripada (čl. 19);

— da »arhivi vrše nadzor nad čuvanjem«, i ove arhivske građe, koja se nalazi izvan arhiva, »i određuju mjere zaštite te građe« (st 2 čl. 32);

— da »arhivi vode evidenciju« i ove arhivske građe, koja se nalazi izvan arhiva (st. 2 čl. 35).

Analiziramo li ove propise u pojedinostima, lako je uočiti da se radi o identičnim, jedinstvenim i općim normama, kako za arhivsku građu u društvenom tako i za onu u građanskom vlasništvu. Uvijek i dosljedno — zbog njihove istovetnosti i jedinstvene općedruštvene funkcije. Kako međutim različitost njihove imovinsko-pravne kategorije (društvena — privatna) priječi ostvarenje baš potpune jedinstvenosti u svim vidovima pravnog režima kao arhivske građe, a posebno stoga što se ova privatna imovina nalazi i u prometu, to se u ostalim pitanjima **nastoji postići maksimalno moguće usklađenje i približavanje jedinstvenom i općem tretmanu.** Očituje se to baš u nekim posebnim propisima o arhivskoj građi u građanskom vlasništvu pa odatle daljnji propisi našeg Zakona:

— da »građansko-pravne osobe i građani mogu svoju arhivsku građu radi njenog čuvanja pohraniti ili darovati arhivu« (st. 3 čl. 21);

— da su »građansko- pravne osobe i građani dužni« ... »prijaviti nadležnom arhivu sve promjene u vezi sa arhivskom građom u roku od osam dana računajući od dana kad je nastala promjena« (čl. 22);

— da su »građansko-pravne osobe i građani dužni« ... »dopustiti istraživanje i proučavanje arhivske građe koja se kod njih nalazi u naučne i druge općekorisne svrhe osobi, koja ima za to odobrenje nadležnog arhiva« (st. 1 čl. 23);

— da su »građansko-pravne osobe i građani dužni« ... »arhivu i osobi ovlaštenoj od arhiva dopustiti da arhivsku građu pregleda, popiše, izvrši potrebno istraživanje i proučavanje ili da snimi u svrhe očuvanje i zaštite« (st. 2 čl. 23);

— da »u pogledu prometa arhivskom građom čiji su imaoци građansko-pravne osobe i građani primjenjuju se propisi koji se odnose na promet spomenicima kulture« (st. 4 čl. 21) (31);

— da »preče pravo kupnje pripada i arhivu na čijem području djelovanja imaju takvi imaoци svoje sjedište odnosno prebivalište« (st. 5 čl. 21) (32);

— da se preuzimanje arhivske građe »od građansko-pravnih osoba i građana« vrši na način propisan posebnim uputstvom (čl. 25) (33).

Ovakvim se, dakle, daljnjim propisima našega Zakona želi postići već spomenuto usklađivanje, pružiti određena osiguranja nauci i kulturi odnosno općedruštvenim potrebama, kako bi im ne samo arhivska građa u društvenom vlasništvu, nego, ravnopravno s njom, odnosno u što približnijem stepenu s njom, i ona arhivska građa u privatnom vlasništvu, usprkos razlika u imovinsko-pravnoj kategoriji, što bolje poslužile.

U pogledu pravnog režima za arhivsku građu u građanskom vlasništvu kako ga određuje novo arhivsko zakonodavstvo DR Njemačke, možemo reći, da je on u bitnim pitanjima srodan našem (mogućnost darovanja, prodaje ili depozita u drž. arhivu; preče pravo kupnje državnim arhivima; mjere drž. upravnih organa u slučajevima kada je građa ugrožena, kao i njihovo odobrenje kod eventualnog izvoza u inozemstvo) (34).

U novom talijanskom arhivskom zakonodavstvu taj je režim, po slovu Zakona, u nekim pitanjima stroži i teži za vlasnike. Arhivska služba utvrđuje koja je građa od »značajnog historijskog interesa« a protiv te odluke vlasnik ima pravo žalbe ministru unutarnjih poslova. Vlasnici građe starije od 70 godina dužni su takvu građu sami pismeno prijaviti arhivskoj službi i upravnim organima; arhivska služba eviden-

31) Radi se o poznatim odredbama Osnovnog zakona o zaštiti spomenika kulture (»Službeni list SFRJ« br. 12 od 24. III 1965) sadržanim naročito u njegovim čl. 12—16.

32) Ovim su i teritorijalno nadležni arhivi (a i Arhiv SR Hrvatske u Zagrebu, u smislu st. 6 čl. 21 našega Zakona i onda kada se radi o građi regionalnog ili lokalnog značenja) postali ovlašteni prava preče kupnje, dok su ranije do 1962. god., u smislu samih propisa Zakona o zaštiti spomenika kulture, to bili samo: »općina«, »druga političko-teritorijalna jedinica« i »zavodi za zaštitu spomenika kulture«.

33) To je »Uputstvo o preuzimanju arhivske građe od građansko-pravnih osoba i građana«, kao provedbeni propis našega Zakona objavljeno u »Narodnim novinama« br. 2/1963. od 17. I 1963. Ono će biti sada usklađeno s prečišćenim tekstom našega Zakona od 1965. god., uz minimalne tekstualne promjene.

34) v. cit. »Naredba« (bilješka br. 17) u paragrafu 12.

tira i noviju građu, za koju predpostavlja da je od »značajnog hist, interesa«; prodavaoci građe moraju prethodno dostaviti popis te građe arhivskoj službi, a to isto moraju učiniti i funkcioneri nadležni za prodaju pokretnina, pa ukoliko nakon 3 mjeseca arhivska služba ne stavi primjedbe, prodaja je slobodna. Obaveze privatnih vlasnika su: čuvanje i inventarizacija, odnosno dozvola arh. službi da ona izvrši sređivanje i inventarizaciju time, da se primjerak inventara dostavi arh. službi, koja naknađuje troškove; dozvola istraživačima da koriste građu koja nije rezervatnog karaktera, tako da se zahtjev upućuje preko arhivske službe, da se građa koristi putem snimaka ili privremenim depozitom u drž. arhivu ili po sporazumu arh. službe i vlasnika, a na trošak istraživača; prijava svih promjena na građi; restauriranje oštećenih dokumenata, ili dozvola da to učini arh. služba; nikakva promjena pravnog statusa građe bez prethodnog obavještenja arh. službe, na koje obavještenje su obavezni i oni koji stižu građu nasljedstvom ili legatom, kao i notari koji pri tome učestvuju; zabrane izvoza iz Italije bez prethodne dozvole arhivske službe; zabrane razbijanja integralnosti arhivskog fonda ili zbirke; zabrana odabiranja i izlučivanja mimo postupka predviđenog zakonom, te dozvole arh. službi da obilaskom vrši kontrolu izvršavanja nabrojanih obaveza privatnog vlasnika građe. Građa se može deponirati u drž. arhiva. Arh. služba ima preče pravo kupnje, a otuđenja koja to pravo povrijede ništava su. U slučaju da vlasnik ne ispunjava nabrojene obaveze, ni nakon roka koji mu se posebno odredi, naređuje se prisilni depozit građe u državnom arhivu (35). Konačno predviđa se i mogućnost ekspropriacije arhivske građe koju ministar unutrašnjih poslova, uz mišljenje Arhivskog savjeta, proglasi građom od »značajnog historijskog interesa« (36).

Uporedba ovih normi novog talijanskog arhivskog zakonodavstva s našim nameće nam još neka zaključna razmatranja.

Kod nas se, naime još uvijek običava gore navedene norme nazivati »ograničenjima prava« imalaca-vlasnika i sl. Čini nam se, da su takvi termini zapravo ostatak starog društva baziranog na privatno-vlasničkom sistemu, i odgovarajućoj nauci i terminologiji. U našim, naime, socijalističkim uslovima, prije svega »društveno vlasništvo« nije isto što je nekada bilo »državno vlasništvo«, jer i po načinu njegovog upravljanja i korištenja, ono se sve više područstvljuje, sve više služi potrebama svakog pojedinca — »privatnika«. S druge strane specifična imovina, kao što je arhivska građa, čija je specifičnost objektivno data u društvu, kada je i u privatnom vlasništvu mora se zbog spomenute objektivne datosti, u pravnom režimu sve više izjednačavati arhivskoj građi u društvenom vlasništvu, pa da poput ove također sve više služi potrebama svakog pojedinca — privatnika. Drugim riječima, mišljenja smo, da ne može biti govora o »ograničavanju privatnovlasničkih prava«, odnosno, ta je terminologija potpuno neadekvatna, jer se radi o jednom specifičnom pravnom režimu, koji treba da sve više odgovara suštini, karakteru, značenju

35) v. cit. teksta Zakona (bilješka br. 12) u paragrafjrn 36—43, te str. 118—126.

36) Isto, aragraf 45. Ekspropriacija se vrši u naknadu; v. uz to i str. 127.

i svrsi arhivske građe kao imovine sui generis, i treba da se odnosi na takvu građu u cjelini.

Uvjereni smo da će se u daljnjem razvoju ovog pravnog režima u svijetu, kao i dosada, sve više očitovati opisane tendencije, na veliku korist nauke i kulture. Smatramo također, da će u tom kompleksu razvoja doći do izražaja i onaj faktor, po kojemu će arhivska građa u cjelini postati *res extra commercium*. Ovakav proces razvoja, ako se ostvari i u našoj zemlji, nema a i ne može imati nikakve veze s etatičkim tendencijama, ili nekom nasilnom likvidacijom individualnog privatnog vlasništva, već treba shvatiti da je riječ o imovini sui generis. Uz to, kada je i načelno riječ o društvenoj imovini uopće u razvoju našeg socijalističkog pravnog sistema, da se ne radi o uspostavljanju kojekakvog oblika »kolektivnog« vlasništva »već takvog koji će u krajnjem rezultatu sredstva za proizvodnju i druge uslove rada »vratiti« samom proizvođaču, radnom čovjeku, stvaraoču i to »na osnovu kooperacije i zajedničkog posjeda zemlje i sredstava za proizvodnju koje je proizveo sam rad...« (37). . .«

S aspekta potreba i tendencija razvoja treba sagledati u svoj širini i potpunosti također i značenje izreke iz čl. 11 našeg Zakona. U njemu je, naime, akcentuirana potreba »suradnje« arhivskih ustanova i uopće organa za zaštitu arhivske građe sa svim imocima te građe, dakle i sa imocima koji su građansko-pravne osobe i pojedini građani. Što više, naglašava se tu, i »drugih građana«, a sve u cilju što potpunijeg ostvarenja zaštite, pa, dakako, i privođenja arhivske građe njenoj osnovnoj svrsi, čemu ta zaštita i treba da služi. Dakle, i opet se ističe činjenica kako specifični karakter arhivske građe, koja treba da zadovolji općedruštvene potrebe, ima za logičnu posljedicu jednu široku općedruštvenu brigu (a nikako samo pojedinačnu brigu naučnih i kulturnih radnika i »zanesenjaka«) o njoj, a ta se kroz spomenutu suradnju najbolje ostvaruje. Takvom se suradnjom mogu, s malo dobre volje, naći sva i sasvim zadovoljavajuća rješenja za usklađenje interesa imaoča s općim interesima, a imaoči se, pa i građansko-pravne osobe i pojedini građani, uključuju u jedan izvanredno važan proces aktivizacije i poticanja razvojnih mogućnosti naše nauke i kulture, na korist takvih dugoročnih interesa ove zemlje i naroda koji isključuju ravnodušnost i neshvaćanje. Konačno, ako nauka i kultura, daju arhivskoj građi izvanrednu afekcionu vrijednost, pa odatle proizlazi i njena afekciona cijena, ukoliko je u prometu, moralno je u svakom slučaju opravdana akcija društva, da barem spriječiti pojave eventualnih spekulativnih tendencija koje takva cijena može prouzrokovati. Sigurno je pritom, da je i za imaoce arhivske građe, i za naučni i kulturni ugled zemlje, daleko bolje ako spomenute prinudne akcije društva zamjenjuje suradnja o kojoj govori čl. 11 našega Zakona.

4. Arhivska građa kao spomenik kulture

Osnovnu odredbu o ovom pitanju imamo u načelu sadržanom u st. 1 čl. 6 saveznog Općeg zakona o arhivskoj građi koji glasi: »**Arhivska**

37) O Ustavnom sistemu SFRJ (Beograd 1963), u članku E. Kardelja, Ustavni osnovi socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa i društvenog samoupravljanja, str. 20.

građa ima svojstvo spomenika kulture«. Jedna od najvažnijih karakteristika ovoga načela jest u tome, što je njime sva arhivska građa proglašena spomenikom kulture. Prema tome bilo kakva kategorizacija arhivske građe provodena u bilo kakve stručne, zaštitne ili naučno-informativne svrhe, ne može utjecati da se bilo kojem dijelu arhivske građe ospori pravno svojstvo spomenika kulture.

Ovo je načelo logično proizašlo iz zakonodavstva o zaštiti spomenika kulture, koje je od prvih početaka svoga razvoja, iz razumljivih razloga izvanredne spomeničke vrijednosti arhivske građe, i nju obuhvatalo među najizrazitije spomeniku kulture. To se ogleda i u našem najnovijem zakonodavstvu iz te oblasti, koje spomenicima kulture, uz nepokretne, smatra »i pokretne stvari, kao i grupe stvari koje su zbog svoje naučne, tehničke ili druge kulturne vrijednosti, kao kulturna dobra, od osobitog značenja za društvenu zajednicu« (38), odnosno, »i pokretne predmete, kao i grupe predmeta, koji su zbog svoje arheološke, historijske, sociološke etnografske, umjetničke, tehničke i druge naučne ili kulturne vrijednosti od značenja za društvenu zajednicu« (39).

Dakle, i u svom historijskom razvoju i svojim savremenim normama, zakonodavstvo o zaštiti spomenika kulture obuhvatilo je i arhivsku građu, pa je ono logično bilo i ostalo osnova za izgradnju specijalnog arhivskog zakonodavstva. Da se ono i sada smatra takvom osnovom očito je prije svega iz čitave koncepcije saveznog Osnovnog zakona o zaštiti spomenika kulture, te iz uvodno citiranog čl. 6 saveznog Općeg zakona o arhivskoj građi. Nadalje, to je očito, za područje SR Hrvatske, iz koncepcije i smisla republičkog Zakona o zaštiti spomenika kulture, posebno njegovog čl. 13 koji predviđa (u st. 1) da »službu zaštite spomenika kulture« pored zavoda za zaštitu spomenika kulture mogu vršiti i druge »ustanove«, a zatim naročito čl. 14 koji izričito spominje »posebne ustanove«, pa među njima i »arhive«, predviđene da se bave »čuvanjem, proučavanjem i stručnim održavanjem spomenika kao i stvaranjem uvjeta da spomenici služe zadovoljenju kulturnih potreba zajednice«.

Kada je konačno došlo 1962. god. u SR Hrvatskoj do izrade i objavljivanja savremenog specijalnog arhivskog zakonodavstva, gorespomenuta osnova se jasno očitovala već u njegovoj sistematici, a pogotovo u principima i mehanizmu zaštitnih mjera. I u prečišćenom tekstu tog Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima, objavljenom 1965. god. nakon usklađivanja s novim ustavnim propisima, nije se u tom pravcu ništa bitno izmjenilo. Jer, ne samo da je taj Zakon koncipiran na osnovama zakonodavstva o zaštiti spomenika kulture, već mu je to zakonodavstvo u nekim pitanjima bitna dopuna.

Naime, naš republički Zakon, kao izrazili *lex specialis*, doduše već u st. 1 člana određuje: »Arhivska građa nalazi se pod zaštitom prema odredbama ovog zakona«, ali se u st. 4 istog člana 1 odmah dodaje: »U pogledu zaštite arhivske i registraturne građe primjenjuju se i pro-

38) Čl. 1 st. 1 Osnovnog zakona o zaštiti spomenika kulture (Službeni list SFRJ, br. 12 od 24. III 1965.)

39) Čl. 2 Zakona o zaštiti spomenika kulture SR Hrvatske (ŽNarodne novine SRH, br. 32 od 30. VII 1965.)

pisu o zaštiti spomenika kulture«. Znači da naš specijalni Zakon iako normira glavninu pitanja o zaštiti arhivske građe, pa ta pitanja treba rješavati prvenstveno po njegovim normama, da on ipak nije obuhvatio baš sva pitanja zaštite, te je za ta neobuhvaćena pitanja mjerodavno zakonodavstvo o zaštiti spomenika kulture. Naš Zakon ne nabroja izričito koja su to pitanja, izuzev jednog slučaja u st. 4—6 čl. 21 o kojemu će još biti riječi, ali iz analize odnosnih zakonskih tekstova proizlazi da su to:

— odredbe čl. 12—16 saveznog Osnovnog zakona o zaštiti spomenika kulture, kojima se regulira promet spomenicima kulture i preče pravo kupnje;

— odredbe čl. 29 republičkog Zakona o zaštiti spomenika kulture SRH, koje se odnose na »radnje koje mogu prouzrokovati promjene na spomeniku ili narušiti njegov integritet«, pa se mogu poduzeti »samo na osnovi prethodne dozvole nadležnog zavoda za zaštitu spomenika kulture«;

— odredbe čl. 31—35 i 37 istog republičkog Zakona, koje govore o registriranju spomenika kulture, i

— odredbe čl. 38 istog republičkog Zakona, koje obavezuju i arhive da dostavljaju »Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture izvještaje o obilasku spomenika, kao i godišnje izvještaje o restauriranju i konzerviranju spomenika koji se nalaze u njihovim zbirkama ili su im bili povjereni u svrhu restauriranja i konzerviranja«.

To su evo ti »propisi o zaštiti spomenika kulture«, koji se u smislu st. 4 čl. 1 našeg Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima, uz taj Zakon moraju također primjenjivati »u pogledu zaštite arhivske i registraturne građe«.

Već smo istakli da naš Zakon izričito i konkretno upućuje na njih samo u slučaju st. 4—6 čl. 21. Tamo se prije svega određuje, da u pogledu »prometa arhivske građe čiji su imaoči građansko-pravne osobe i građani« treba primijeniti propise o prometu spomenicima kulture (st. 4); zatim, da »preče pravo kupnje pripada i arhivu na čijem području djelovanja« imaju prodavaoci svoje sjedište odnosno prebivalište (st. 5), te ako »ovaj arhiv ne želi koristiti svoje pravo preče kupnje«, da je dužan najkasnije u roku od 30 dana nakon prijema ponude »obavijestiti o ponudi Arhiv Hrvatske« (st. 6).

Ovim bi se iscrplo zapravo sve što treba reći o tome kako je uvodno citirano načelo iz čl. 6 saveznog Općeg zakona o arhivskoj građi primjenjeno u našem republičkom Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima. No, bit će korisno da se osvrnemo još na problem tog »svojstva spomenika kulture«, o kome govori cit. čl. 6. Naime, u st. 2 čl. 1 Osnovnog zakona o zaštiti spomenika kulture određuje se, da: »svojstvo spomenika kulture utvrđuje zavod za zaštitu spomenika kulture, u skladu s republičkim propisima«. Na to se nadovezuju odredbe čl. 11 Zakona o zaštiti spomenika kulture SRH, koje u st. 1 određuju: »Da li jedan predmet ima svojstvo spomenika utvrđuje rješenjem zavod za zaštitu spomenika«. Po važećim propisima će dakle spomenuti zavodi donositi i rješenja kojima se i za arhivsku građu utvrđuje da ima svojstvo spomenika kultu-

re. No, vodimo li računa o čl. 6 Općeg zakona o arhivskoj građi, koji određuje da sva arhivska građa ima svojstvo spomenika kulture, to se praktično i pravno pitanje svodi na to: da li se radi o arhivskoj građi ili ne. U pozitivnom slučaju radit će se i o spomeniku kulture, a u negativnom ne može biti riječi o spomeniku kulture. Znači da zavodi za zaštitu spomenika kulture nemaju što da utvrđuju kada se radi o arhivskoj građi. U rješenju, o kojemu govori st. 1 čl. 11 Zakona o zaštiti spomenika kulture SRH, ti će zavodi samo konstatirati da se radi o arhivskoj građi, koja već po sili zakona ima svojstvo spomenika kulture. Kod utvrđivanja pak praktičnog pitanja da li se radi o arhivskoj građi bit će prije svega mjerodavno mišljenje arhivskih ustanova, kao specijaliziranih ustanova za arhivsku građu, a u slučaju dvojbe ili spora o tome »odlučuje« Arhivski savjet Hrvatske, u smislu čl. 57 Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima SRH.

Zaključujući ova razmatranja s gledišta postojećih zakonskih propisa, trebalo bi još dati neke napomene s aspekta daljnjeg razvoja našeg zakonodavstva.

Mišljenja smo, naime, da je vrijedan pažnje primjer talijanskog zakonodavstva, posebno ovog najnovijeg iz god. 1963., koje u arhivskom zakonodavstvu koncentrira sve norme o arhivima, pa i arhivskoj službi. Ta služba vrši sve poslove zaštite, bez ikakva izuzetka, t. j. ikakva udjela drugih službi, pa ni službe zaštite spomenika kulture.

Čini nam se, da bi i razvoj našeg arhivskog zakonodavstva trebao poći tim putem. Njime se svakako osigurava čvršće jedinstvo arhivske službe, jedinstvenija primjena stručnih kriterija i normativa, te, u nekim pitanjima, i operativnije djelovanje. To tim više što nam i analiza navedenih propisa zakonodavstva o zaštiti spomenika kulture, koji se primjenjuju i u zaštiti arhivske građe, pokazuje da se to može izvršiti. Tako: odredbe o prometu i prećem pravu kupnje mogu biti obuhvaćene u arhivskom zakonu, bez štete po promet arhivskom građom, te dapače uz operativniji i svrsishodniji postupak od sadašnjega; odobrenja za restauratorske zahvate pouzdanije će davati arhivska služba (pogotovo centralni laboratorij Arhiva Hrvatske u Zagrebu), koja ima stručnjake za restauraciju historijskih dokumenata, nego li zavodi za zaštitu spomenika kulture koji ih nemaju; registracija bi se mogla vršiti u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, kojemu svi arhivi ionako obavezno dostavljaju evidenciju o arhivskoj građi na njihovom području (pa u okviru toga i svoje opće inventare), i, konačno, izvještaje o obilascima na terenu dijelom već razmatra Arhivski savjet Hrvatske, pa bi mogao i te i druge izvještaje da također razmatra, pogotovo kada je već predviđeno da taj Savjet u prvom redu ima da vodi brigu o unapređenju arhivske službe i usavršavanju službe zaštite arhivske građe na čitavom području Republike. Ukratko, čini nam se da je sadašnje dvojstvo u primjeni propisa na zaštitu arhivske građe poteklo iz formalnih razloga i resornih interesa državnih organa, te da ne postoji stvarni stručni, naučni ili pravni razlozi, koji bi se protivili jedinstvenom i sveobuhvatnom normiranju zaštite arhivske građe u jednom i to — arhivskom zakonu.

Ova su pitanja već istaknuta, u mnogim detaljima, na dubrovačkom savjetovanju o problemima zaštite spomenika kulture 1960. god. (40), pa će se vjerojatno riješiti u dogledno vrijeme. U svakom slučaju to treba izvršiti s glavnim ciljem, da se jača pravni sistem zaštite, i da se ona razvije u pravcu sve — univerzalnije zaštite arhivske građe.

SOMMARIO

Gli »documenti d'archivio« nella nuova legislazione archivistica della Repubblica Socialista di Croazia.

Nella serie dei suoi trattati, l'autore elabora i principii fondamentali della nuova legge sulla tutela dei documenti d'archivio e su gli archivi della R. S. di Croazia dell'anno 1965. Quest'opera tratta sui problemi dello stato dei documenti d'archivio nella detta legge.

Nel primo capitolo si analizzano le norme che trattano di tutto ciò che si chiama documento d'archivio. Si parte dal principio che è stato formulato dalla legge generale sui documenti d'archivio della Repubblica Socialista Federale Jugoslava dell'anno 1964, si spiega in che modo sono stati applicati questi principii nell'art. 2. della legge sulla tutela degli documenti d'archivi nella R. S. di Croazia, dopodiché si analizzano tutte le clausole dell'detto paragrafo, e la loro intenzione legale in generale.

Nel capitolo secondo si tratta sul scopo, il volume e il significato delle norme, che questa legge riporta sugli documenti del registro. L'autore pone in rilievo l'opportunità di queste norme, che trattano sui »documenti d'archivio nell' nascere«. Dopo un analisi estesa l'autore ritiene che la legge non si sia con troppa larghezza inoltrato nella problematica sui documenti di registro, ma soltanto in quella giusta misura che riguarda i compiti del moderno servizio archivistico.

Nel capitolo terzo si trattano le questioni sullo stato legale di proprietà degli documenti d'archivio. L'autore espone come nell' Jugoslavia Federale Socialista, grazie al suo sistema socialista un largo settore comprende i documenti d'archivio della proprietà societaria, ed entra obbligatoriamente negli archivi di stato con grande profitto per la scienza e la cultura. L'autore accentua specialmente che li documenti d'archivio sono per lo stato della loro natura una proprietà »sui generis«, e perciò essi devono subire un trattamento legale eguale o assai congenere, senza riguardo se essi sono nella proprietà statale o privata. Egli analizza dettagliatamente tutte le norme della legge con riguardo a lo stesso trattamento.

Nel capitolo quarto si parla degli documenti d'archivio, come monumenti di cultura e sui rapporti fra questa nuova legislazione archivistica, colla attuale legislazione jugoslava sulla tutela dei monumenti di cultura.

In molte parte dell suo Trattato l'autore fa la comparazione fra le norme della legge sulla tutela dei documenti di archivio e quella sui archivi della R. S. di Croazia, colle corrispondenti norme della legge italiana sugli archivi dell'anno 1963, come pure coll'Decreto sul servizio archivistico statale della Repubblica Democratica Tedesca dell'anno 1965.

40) Biljan F., Sprovođenje Opšteg zakona o zaštiti spomenika kulture na sektoru arhivske građe (»Arhivist«, god. IX, sv. 3—4, Beograd 1960, str. 115—119).